

ZBIGNIEW BEIERSDORF
(Kraków)

BŁONIA KRAKOWSKIE. PASTWISKO MIEJSKIE, KRAKOWSKIE POLE MARSOWE, MIEJSKI PARK ŁĄKOWY, ŁĄKA NIEPODLEGŁOŚCI*

Abstrakt

Błonia Krakowskie – wielka łąka miejska o średniowiecznej proveniencji (pierwotnie pastwisko), dziś zielony fenomen w skali europejskiej, zachowany blisko historycznego centrum; pełni funkcję rekreacyjną i koncentracji usług sportowych, a także miejsca ważnych wydarzeń narodowych, religijnych i wojskowych. W otoczeniu Błoni znajduje się architektura współczesna przeważnie wysokiej klasy. Artykuł przybliży dzieje tego miejsca oraz opowiada o tym, jak stały się one symboliczną Łąką Niepodległości.

Słowa kluczowe: Błonia krakowskie, pastwisko miejskie, krakowskie pole marsowe, miejski park łąkowy, Łąka Niepodległości

Krakowskie Błonia (il. 1) „miejsce, w którym wszystko się zaczęło”, gdy idzie o odzyskanie niepodległości naszej Ojczyzny przed ponad 100 laty, to wielka zielona łąka o powierzchni blisko 50 ha, rozciągająca się w niewielkiej odległości na zachód od krakowskiego Starego Miasta, w podmołkowej dolinie rzeki Rudawy, dopływu Wisły (il. 2, 2a)¹.

* Treść artykułu jest powtórzeniem referatu pod tym samym tytułem, wygłoszonego na sesji naukowej pt. *Projekty dla Niepodległej. Architektura i sztuka w Polsce po roku 1918* zorganizowanej 19 października 2018 roku przez krakowski Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki, która odbyła się w Nowym Gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie. Ze względu na upływ czasu i dynamiczne zmiany w rejonie Błoni stan badań i przypisy zostały uaktualnione.

¹ Błonia uwzględnione są w stosunkowo bogatej literaturze przedmiotu, por. Klemens Bąkowski, *Przechadzka historyczna po Błoniach*, w: *Przewodnik po okolicach Krakowa*, Kraków 1909, s. 1–16; Marek Żukow-Karczewski, *Krakowskie Błonia, Piękno utracone*, „Aura”, 1989, nr 2, s. 24–25; Zbigniew Beiersdorf, *Błonia – historia układu przestrzennego i wartości kulturowe*, w: *VIII Międzynarodowe Biennale Architektury Kraków 2000, Przestrzeń otwarta w Mieście XXI wieku, Piękno – Etyka – Ekologia, Materiały Informacyjne*, SARP, Kraków 2000, s. 26–39; Andrzej Kozioł, *Wielka Łąka*, Kraków 2005; Roman Marcinek, Zbigniew Myczkowski, *Błonia Krakowskie, Parki Krakowa*, z. 12, Kraków 2013;

Ale *genius loci* Błoni ma proveniencję z czasów odległych. W średniowieczu miały one złożoną strukturę własnościową. Podział wyznaczało główne koryto Rudawy–Neciecz, płynącej wzdłuż obecnej alei 3 Maja. Teren po jej północnej stronie należał do Czarnej Wsi, która wchodziła w skład uposażenia ziemskiego Krakowa według przywileju lokacyjnego z 1257 roku. Być może wieś ta była własnością wójtów krakowskich², a książę Władysław Łokietek skonfiskował ją po buncie wójta Alberta w 1311 roku. Ostatecznie jednak miasto Kraków odkupiło wieś od króla Kazimierza Wielkiego w 1363 roku³. Obszar Czarnej Wsi położony w dolinie Rudawy użytkowano jako pastwisko – Błonie Czarnowiejskie, na którego skraju zlokalizowany był folwark

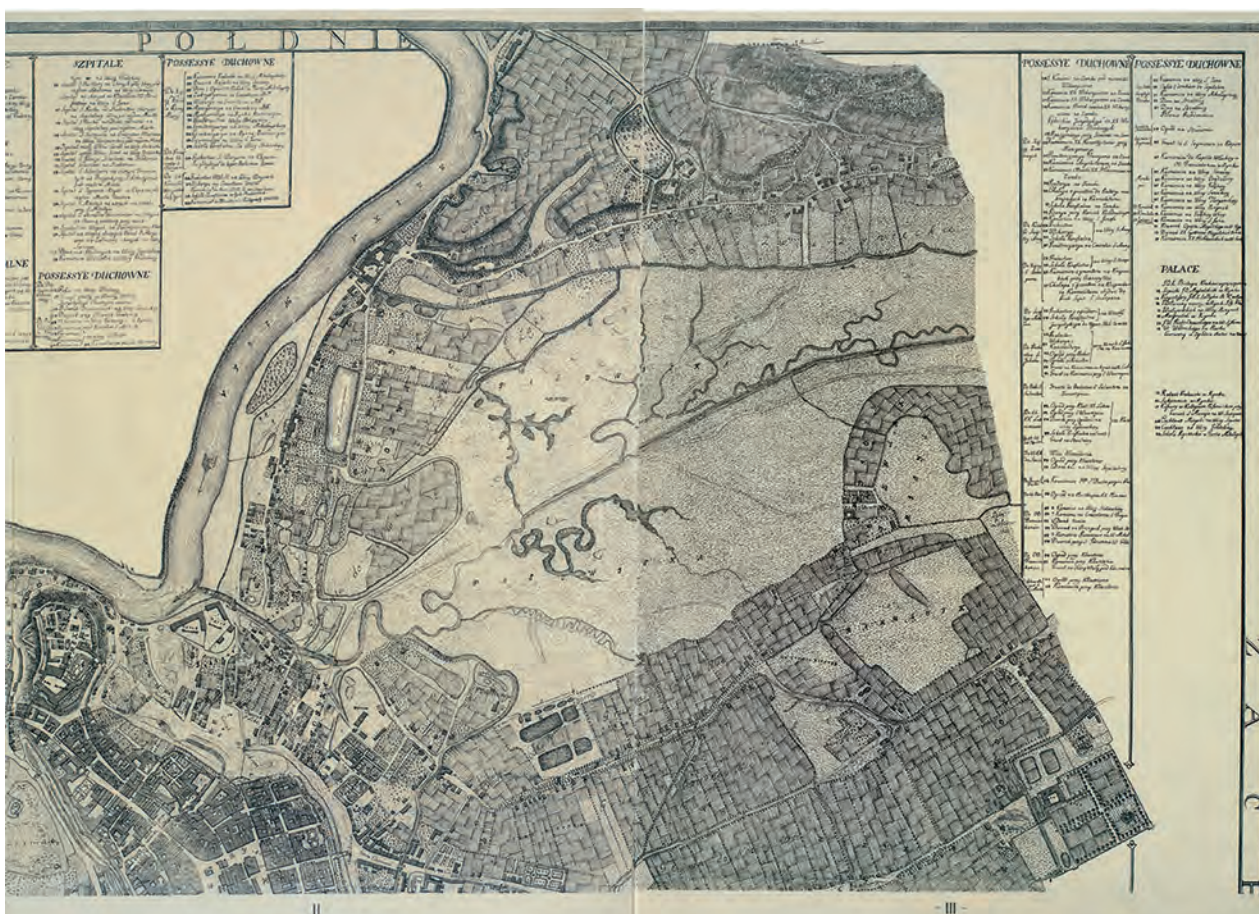
Maria Lempart, *Wielka i mała historia Wielkiej Łąki*, Kraków 2015; Paweł Kurowski, *Błonia krakowskie, centrum rekreacji i sportu do 1914 roku*, Warszawa 2023.

² Klemens Bąkowski, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911, s. 56, przypis 1. Nowsze badania jako własność wójtów krakowskich wskazują tzw. łąny prądnickie po północnej stronie miasta, por. Bogusław Krasnowolski, *Atlas historyczny miast polskich*, t. 5: *Małopolska*, z. 1: *Kraków*, red. Zdzisław Noga, Kraków 2007, s. 10.

³ K. Bąkowski, *Przechadzka*, op. cit., s. 11–12; Krystyna Pieradzka, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*, Biblioteka Krakowska, nr 71, Kraków 1951, s. 16.

1. Błonia, widok ogólny w kierunku wschodnim, w stronę centrum Krakowa. Fot. z drona Paweł Krzan, 2024

2. Błonia, fragment tzw. kołłątajowskiego planu Krakowa, 1785, w zbiorach Muzeum Krakowa, sygn. MHK-2104/ VIII

Kawiorzy stanowiący od średniowiecza własność miejską. Część wsi po południowej stronie Rudawy należała do Zwierzyńca, wsi klasztornej ss. norbertanek. Ta miała w dolinie rzeki własne pastwisko – Błonia Zwierzynieckie, które miasto nabyło od zakonnic w 1366 roku⁴. Powstał wówczas jeden połączony miejski kompleks pastwiskowy, dziś zwany Błoniami Krakowskimi (il. 3), na którym mieszkańcy Zwierzyńca zachowali prawo wypasu bydła, zastrzeżone zresztą w zawartej umowie sprzedaży.

⁴ K. Bąkowski, *Przechadzka*, op. cit., s. 5.

Prawo to, potwierdzane później wielokrotnie przez miasto Kraków, obowiązuje do dzisiaj, gdyby tylko mieszkańcy Zwierzyńca chcieli z niego korzystać! Przeszkodą w tym zakresie nie była południowo-zachodnia granica Błoni wyznaczona przez młynówkę przekopaną w 1375 roku na skraju działek siedliskowych Zwierzyńca, płynącą do Wisły od jazu na Rudawie do ujścia przy klasztorze Norbertanek. Błonia Krakowskie jawią się jako fenomen tym większy, że funkcję pastwiska miejskiego (il. 4) pełniły od średniowiecza do lat siedemdziesiątych XX wieku, kiedy pasła się na nich ostatnia krowa. Jest ona kontynuowana okazjonalnie również obecnie, czego do-

2a. Błonia, fragment tzw. pruskiego planu Krakowa, 1794, w zbiorach Muzeum miasta Krakowa, sygn. MHK-71/VIIIa

3. Błonia, widok ogólny w kierunku wschodnim, w stronę centrum Krakowa. Fot. Ignacy Krieger, k. XIX w., neg. w zbiorach Muzeum Krakowa, sygn. MHK-1733-K

wodem był pokazowy wypas owiec przywiezionych tutaj z Podhala w roku 2011.

Jako założenie funkcjonalno-przestrzenne Błonia są wyjątkowo dobrze czytelnym i największym zachowanym w skali europejskiej przykładem zagospodarowania podmiejskiej strefy średniowiecznego miasta, służącej celom gospodarczym, rekreacyjnym i militarnym. To typowe *Pratum*, łąka miejska, wyróżniająca się jednak skalą zachowania założenia

i utrzymaniem jego czystego, łąkowego charakteru, czego nie można powiedzieć np. ani o wiedeńskim Praterze, ani o madryckim Prado, ani o innych miejscach tego typu⁵.

⁵ Np. Bürgerwiese w Dreźnie została przekształcona w park miejski w połowie XIX wieku według koncepcji wybitnego projektanta parków Petera Josepha Lenné, dyrektora królewskich ogrodów w Poczdamie, patrz: Grau Mutscher, *Die Bürgerwiese zu Dresden*, Drezno 1989.

4. Błonia jako pastwisko miejskie, koniec XIX wieku, pocztówka w zbiorach autora, reprod. Krzysztof Beiersdorf

5. Błonia, widok ogólny w kierunku zachodnim, w stronę Kopca Kościuszki. Fot. Paweł Krzan, 2024

Podstawowa funkcja Błoni jako pastwiska i łąki miejskiej co najmniej od XVII wieku została uzupełniona przez funkcje wojskowe. Obfitość paszy i wody zapewniała dobre warunki dla stacjonowania tutaj oddziałów konnych, między innymi pułków jazdy Karola Gustawa w 1655 roku podczas walk o Kraków w czasach potopu szwedzkiego⁶ czy podobnych jednostek konnych w czasie wojny północnej w XVIII wieku.

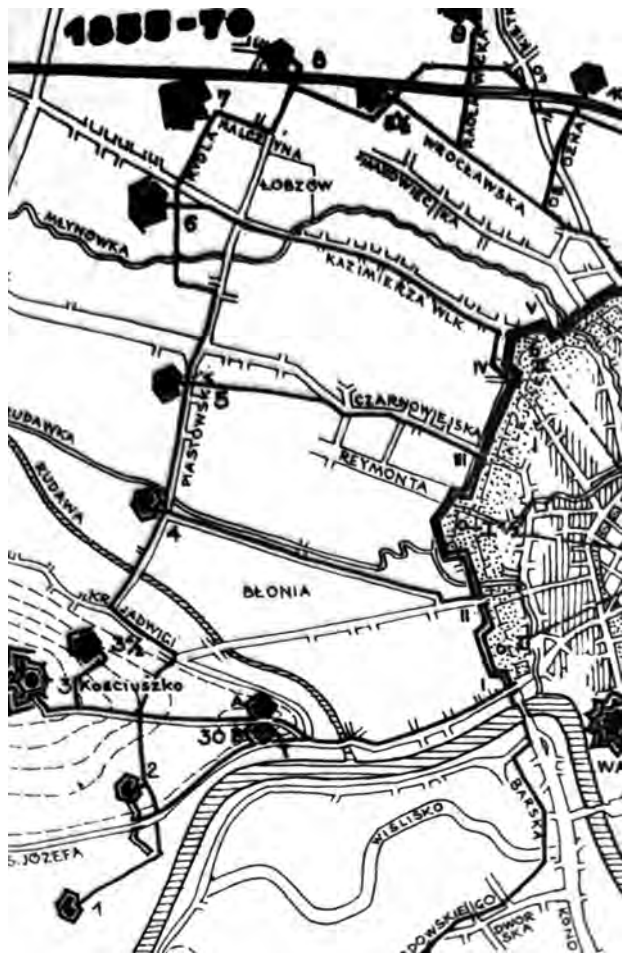
⁶ Por. Plan oblężenia Krakowa przez Szwedów, 1655, w: Samuel Pufendorf, *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae rege gestis*, Libri VII, Norimberga 1696, publ. *Atlas historyczny miast polskich*, op. cit., arkusz 1. 3.

Od początku XIX wieku Błonia zaczęły pełnić rolę krakowskich Pól Marsowych – placu ćwiczeń i parady wojskowych. Pierwsze takie wydarzenie odnotowano tu w 1802 roku (gdy po III rozbiorze Polski wojsko austriackie odbyło paradę przed arcyksięciem Karolem)⁷. W roku 1809 odbyła się na Błoniach rewia wojsk polskich przed księciem Józefem Poniatowskim, głównodowodzącym armią Księstwa Warszawskiego⁸.

W okresie Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846) przestrzeń krajobrazowa Błoni wzbogaciła się o do-

⁷ Por. K. Bąkowski, *Przechadzka*, op. cit., s. 15.

⁸ Ibidem.

6. Błonia w obrębie austriackiej Twierdzy Kraków (część zachodnia), lata 1855–1870, wg Janusz Bogdanowski, *Warownie i zielen Twierdzy Kraków*, op. cit., fragm. 61

minantę w postaci kopca Kościuszki usypanego w latach 1820–1823⁹ na wzgórzu św. Bronisławy w paśmie Sikornika, rozdzielającym dolinę Rudawy od doliny Wisły i górującym nad Błoniami. Kopiec programowo usytuowano na zakończeniu osi widokowej biegnącej z miasta wzdłuż ulicy Wolskiej (il. 5)¹⁰.

Druga połowa XIX wieku upłynęła w Krakowie pod znakiem budowy austriackiej Twierdzy Kraków. W tym czasie nastąpił okres istotnych przekształceń Błoni. Przede wszystkim wyznaczone zostały ich granice przez obwody forteczne Twierdzy (il. 6). Najstarszy – I obwód obronny, związany z budową szańców (tu: FS 4) i drogi rokadowej (dziś ul.

⁹ Michał Rożek, *Kopiec Kościuszki w Krakowie*, Cracoviana, seria I: Zabytki, Kraków 1981, s. 92–127; Jan Gordziałkowski, *Dzieje Komitetu Kopca Kościuszki (1820–1994)*, w: *Kościuszcze w hołdzie*, red. Mieczysław Rokosz, Kraków 1994, s. 85–184.

¹⁰ Por. „Mappa Pomnika Kościuszki na Górze S-ty Bronisławy [...] z należąciami do tegoż Gróntami”, 1832, oprac. Karol Bełcikowski, Archiwum Narodowe w Kra-

7. Błonia jako poligon armii austriackiej, przełom XIX i XX wieku, fot. archiwalna w zbiorach Archiwum Narodowego w Krakowie, Zbiór Fotograficzny, sygn. 29/670/3950

Piastowska), rozdzielił obszar Błoni na dwie części: wschodnią, tj. Błonia „właściwe”, i zachodnią, czyli tzw. Małe Błonia. Zachodnia granica Błoni właściwych została oparta o drogę rokadową (czyli obecnie ul. Piastowską). Ich wschodnia granica wyznaczona została w 1860 roku przez obwód forteczny rdzenia Twierdzy, z wałem ziemnym i bastionami w linii obecnych Alei Trzech Wieszców¹¹.

Obydwie części Błoni zachowały w 2. połowie XIX wieku funkcję pastwiska, jednak właściwe (dawne zwierzynieckie) zostały splantowane i przeznaczone na plac ćwiczeń wojskowych¹² (il. 7).

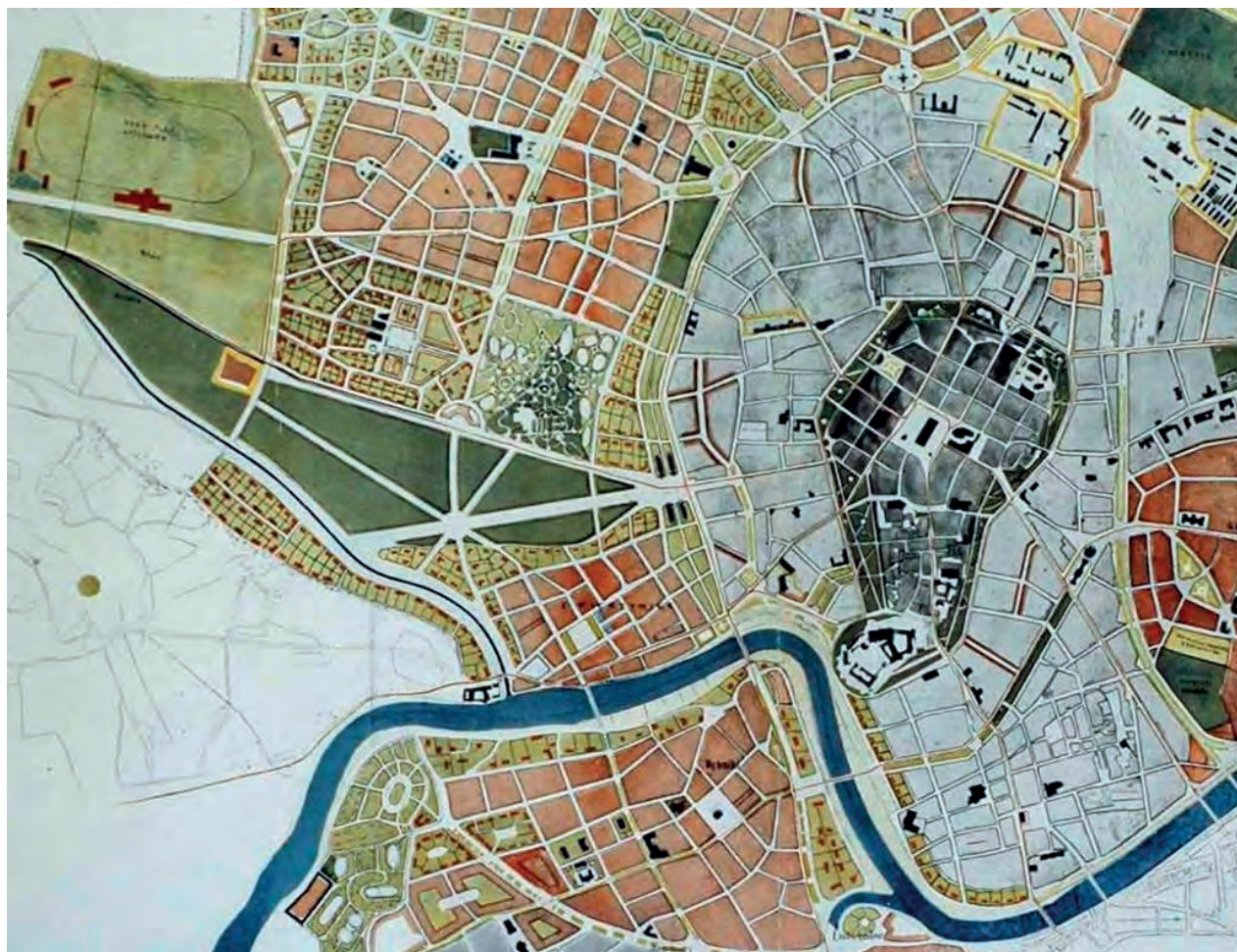
W tym samym czasie czytelnie zarysował się też wzdłużny podział Błoni wyznaczony przebiegiem wyregulowanego koryta Rudawy–Necieczki i wytyczonej równoległe do niej drogi, obecnej alei 3 Maja (il. 8). Po ich stronie południowej zachowano przestrzeń całkowicie otwartą i wyrównaną (dawne Błonia Zwierzynieckie), sięgającą do koryta młynówki Rudawy płynącej od jazu do ujścia przy klasztorze Norbertanek zwierzynieckich. Natomiast po północnej stronie Necieczki dawne Błonia Czarnowiejskie podzielono na trzy części: w środkowej zlokalizowano tu w 1887 roku Krajową Wystawę Przemysłowo-Rolniczą¹³, a po jej zamknięciu teren z inicjaty-

kwie (dalej: ANK), WMK-Okr. 22 (Kopiec Kościuszki), za: Bogusław Krasnowolski, *Władze i społeczeństwo Wolnego Miasta Krakowa wobec „sprawy narodowej” i „opiekuńczych” dworów*, „Rocznik Krakowski”, T. 85: 2019, s. 119.

¹¹ Janusz Bogdanowski, *Warownie i zielen Twierdzy Kraków*, Kraków 1979, s. 118–119.

¹² Patrz: ANK, Archiwum planów Budownictwa Miejskiego (dalej: ABM), sygn. 29/1410/0/2.23/ABM Regulacja II 276; *Skizze der Übungsplätze und Übungsräume für Garnisons Krakau*, skala 1:50 000, przed 1914 rokiem.

¹³ Walery Eljasz Radzikowski, *Kraków*, Warszawa i in., brw. (1900), s. 512.

10. Błonia na Planie Wielkiego Krakowa z 1910 r., I nagroda, „Architekt”, 1910, R. II, z. 6, 7, 8, op. cit.

wy dr. Henryka Jordana (1847–1907) adaptowano w 1888 roku na park rekreacji oraz wychowania fizycznego dla dzieci i młodzieży¹⁴. Na zachód od parku Jordana powstał w końcu XIX wieku (1891) tor wyścigów konnych (il. 9)¹⁵, a na wschód od niego zachował się w tym czasie duży zielony nieużytek zwany Oleandrami, rozciągający się jako szeroki pas terenu między parkiem a wałem rdzenia Twierdzy Kraków, który w latach 1886–1911 był także wykorzystywany jako nasyp pod torowisko fortecznej kolei cyrkumwalacyjnej. Park Jordana otrzymał w la-

tach 1901–1902 roku wygodne połączenie z centrum miasta dzięki linii tramwaju wąskotorowego, rozpoczynającej się w Rynku Głównym (!), przebiegającej ulicami Szewska, Podwale i Wolską¹⁶. W rejonie Błoni linia ta poprowadzona została na wydzielonym torowisku, wzdłuż drogi biegnącej równolegle do koryta Rudawy–Niecieczy. Droga kołowa, regulowana już jako dojazd do Wystawy Krajowej w roku 1887¹⁷, została w 1907 roku przekształcona w aleję (dziś aleja 3 Maja), zintegrowaną od strony Błoni ze spacerową kontr-aleją, zwaną deptakiem, ocienioną szpalerami drzew (aleja lipowa). Od strony parku Jordana w latach 1907–1912 powstał wzdłuż alei 3 Maja podziemny kanał, w który ujęto nurt Rudawy. Prace regulacyjne zaprojektował i zrealizował inżynier drogowy Wilhelm Gałuszka¹⁸.

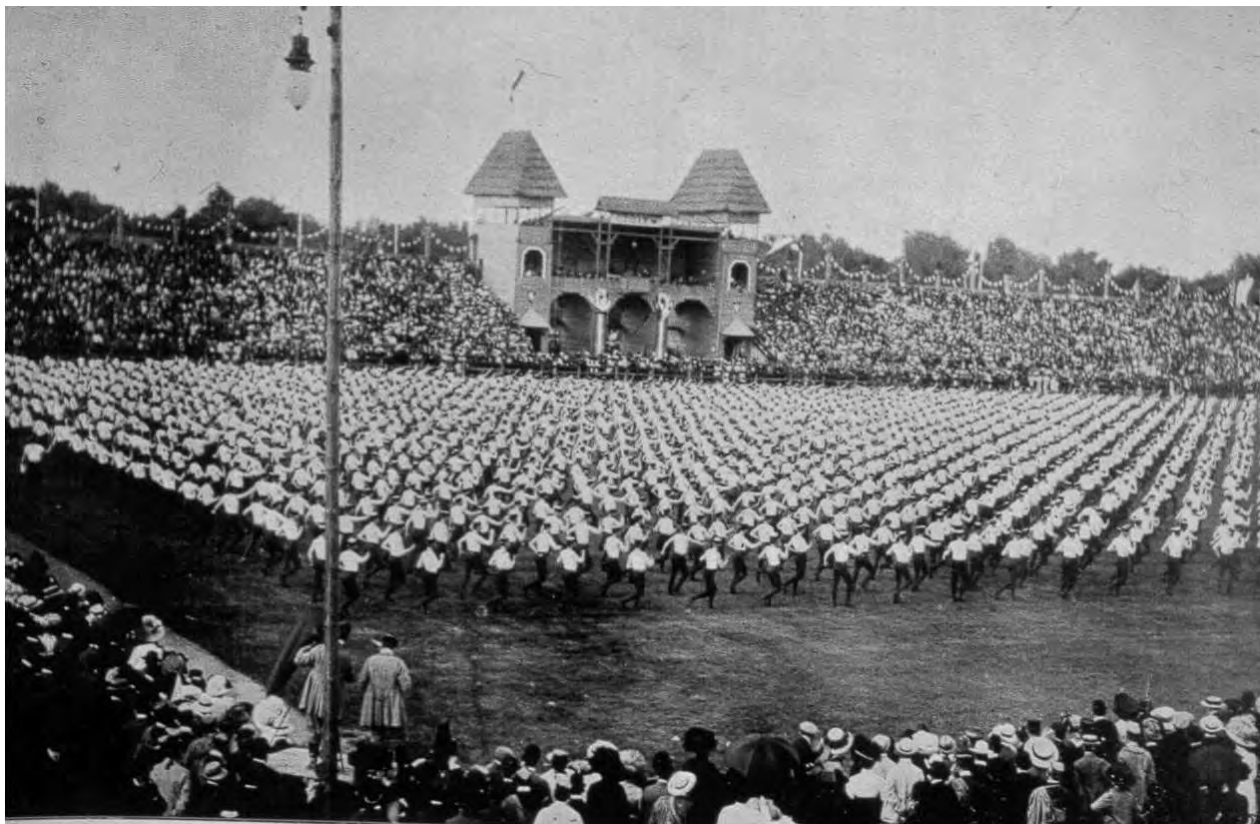
¹⁴ Ibidem, s. 513; Barbara Stępniewska, *Ogrody Krakowa*, Cracoviana, seria I: Zabytki, Kraków 1977, s. 171–177; Joanna Torowska, *Park im. dra Henryka Jordana w Krakowie*, Parki Krakowa, nr 2, Kraków 2006.

¹⁵ K. Bąkowski, *Przechadzka*, op. cit., s. 15; Lokalizację toru wyścigowego uściśla „Najnowszy Plan stoł. król. miasta Krakowa wykonany przez Bud.(ownictwo) Miejs.(kie), Oddz. B w Krakowie w roku 1916”, por. *Atlas historyczny miast polskich*, op. cit., arkusz I. 30; Iwona Fischer, *O Torze wyścigowym i międzynarodowych wyścigach krakowskich*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 9: 2003, s. 117–148.

¹⁶ „Materiały i Studia Sekcji Historycznej MPK Kraków”, 1987, nr 1, s. 25.

¹⁷ „Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa, R. VIII, Kraków 1887, s. 33.

¹⁸ Por. *Działalność Zarządu Miasta w 1907 r.*, w: „Kalendarz Krakowski Józefa Czecha”, 1908, s. 80.

11. Stadion Sokoła na Błoniach, 1910 r., fotografia archiwalna za: *Pamiętnik V. Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910, Lwów 1911*

Dzięki takiemu przygotowaniu na terenie tzw. Oleandrów zorganizowana została w 1912 roku duża „Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym”¹⁹. Wystawa ta była prezentacją najnowszych osiągnięć środowiska krakowskich twórców u progu XX wieku, a zarazem ofertą wzorów architektonicznych dla Wielkiego Krakowa, czyli nowej koncepcji miasta powstałej w latach 1906–1910 z inicjatywy prezydenta Juliusza Lea i została zdefiniowana urbanistycznie w formie Planu Wielkiego Krakowa

¹⁹ J(erzy) W(archałowski), *Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym w r. 1912*, „Architekt”, 1911, R. 12, z. 8, s. 114–118; *Katalog wystawy architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym pod parkiem dra Jordana w Krakowie: czerwiec–październik 1912 r.*, 1912; R.P., *Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym w r. 1912*, „Architekt”, 1912, R. 12, z. 6–7, s. 61–65; A. Janowski, *Wystawa architektury i wnętrz w Krakowie*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1912, R. 3, nr 28, s. 457–459; Michał Wiśniewski, *Między nowoczesnością a swojskością – konkurs na plan Wielkiego Krakowa oraz Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym a poszukiwanie nowej wizji miasta*, w: *Wielki Kraków. Materiały z sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, Kraków w Dziejach Narodu, nr 30, Kraków 2011, s. 19–34.

z 1910 roku²⁰. Wszystkie jego konkursowe wersje przewidywały kształtowanie Krakowa jako miasta-ogrodu (il. 10 – nagroda I).

We wszystkich projektach konkursowych potwierdzona została również wyjątkowa rola Błoni²¹ jako olbrzymiego parku miejskiego. Jego łąkowa forma miała także związek z zachowaniem odwiecz-

²⁰ „Architekt”, 1910, R. 11, z. 6, 7, 8; por. też: *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*, wyd. Karol Rolle, Kraków 1931; Ignacy Drexler, *Konkursowy plan regulacyjny Wielkiego Krakowa*, Lwów 1911; Celina Bąk-Koczarska, *Juliusz Leo twórca Wielkiego Krakowa*, Kraków–Wrocław 1986; Małgorzata Klimas, Bożena Lesiak-Przybył, Anna Sokół, *Wielki Kraków. Rozszerzenie granic Miasta w latach 1910–1915. Wybrane materiały ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*, Kraków 2010; Jacek Purchla, *Narodziny Wielkiego Krakowa*, w: *Wielki Kraków*, op. cit., s. 9–18.

²¹ Upomniął się także o nią dr Stanisław Goliński z Towarzystwa Upiększania Miasta Krakowa i Okolicy w artykule *Na straży Błoni krakowskich*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny”, 1911, R. 1, nr 3, s. 30–31. Ten specjalista od terenów zielonych opowiedział się za wyłącznie trawiastym, czysto łąkowym charakterem Błoni, wolnych od komercyjnych bud, namiotów cyrkowych, a także sztucznych urządzeń parkowych.

12. Przysięga Legionów Polskich na Błoniach, 4 września 1914, fotografia archiwalna w zbiorach Muzeum Krakowa, sygn. MHK-Fs 631

nego prawa mieszkańców Zwierzyńca do wypasu bydła, potwierdzonego umową przyłączeniową tej gminy do Krakowa w dniu 21 grudnia 1906 roku²².

Równocześnie Błonia stały się miejscem ważnych wydarzeń w życiu miasta i narodu. Dowodem na to jest np. V Jubileuszowy Zlot Grunwaldzki „Sokoła” w lipcu 1910 roku, który odbył się na Błoniach, gdzie powstał nawet tymczasowy drewniany stadion zlotowy (il. 11)²³. Kilka tygodni wcześniej, 28 maja 1910 roku, z Błoni obserwowano pierwszy pokazowy lot samolotu nad Krakowem. Model marki Blériot IV, który wystartował z toru wyścigów konnych, pilotował przybyły z Czech inż. Otto Hieronymus (1870–1922), jeden z pionierów automobilizmu i lotnictwa w skali światowej²⁴. Na początku I wojny światowej, 3 sierpnia 1914 roku na Błoniach

powstała I Kompania Kadrowa sformowana przez Józefa Piłsudskiego z ochotników, wcześniej członków Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich. Wyruszyła ona z Krakowa na bój o odzyskanie Niepodległości. Dzięki temu z czasem Błonia zyskały symboliczne znaczenie Łąki Niepodległości. Kadrowiacy byli skoszarowani na Oleandrach, w pawilonach po wspomnianej wyżej Wystawie Architektury i Wnętrz. Weszli w skład utworzonych 27 sierpnia Legionów Polskich, których przysięga na wierność cesarzowi austriackiemu, budząca kontrowersje wśród samych legionistów, odbyła się na Błoniach 4 września 1914 roku²⁵ (il.12).

Konkurs na Plan Wielkiego Krakowa z 1910 roku wyznaczył ostatnią, południową granicę Błoni poprzez zaprojektowanie nowej ulicy „w przedłużeniu ulicy Wolskiej”, wyosiowanej na kopiec Kościuszki. Od 1927 roku nosiła ona nazwę alei Marszałka Ferdynanda Focha. Odcięte przez nią dawne południo-

²² Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915, op. cit., s. 250.

²³ Pamiątnik V. Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910, Lwów 1911.

²⁴ Andrzej Bogunia-Paczyński, *Pierwsze wzloty, „Kraków”*, 1987, nr 13, s. 26; Mateusz Drożdż, *Pierwszy wzlot nad Krakowem i krakowskie lotnicze marzenia roku 1910*, „Rocznik Krakowski”, T. 78: 2012, s. 115–128.

²⁵ Kadrowiacy o sobie (wspomnienia żołnierzy I Kompanii Kadrowej), „Sowiniec. Materiały historyczne”, 2004, nr 24; Piotr Andrzej Kalisz, *Oleandry. Kolebka niepodległości*, Kraków 2015; Andrzej Chwalba, *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018.

we obrzeże Błoń, gdzie znajdowały się między innymi stawy jako pozostałość zalewowych starorzeczy (dziś plac Na Stawach), zostało jednoznacznie przyłączone do terenów budowlanych Półwsia Zwierzynieckiego. Przy tej ulicy, na łakach wydzierżawionych od klasztoru Norbertanek zwierzynieckich, KS Cracovia (najstarszy w Krakowie klub sportowy, założony w 1906 roku) zbudował w 1912 roku stadion piłkarski („Park Gier Klubu Sportowego Cracovia”) według projektu architekta Franciszka Mączyńskiego (1874–1947), z boiskiem otoczonym bieżnią lekkoatletyczną i wałem ziemnym z drewnianą trybuną na 300 miejsc²⁶. Miejsce po tym stadionie Cracovia zachowało do dzisiaj. Wcześniej ten i inne zawiązujące się zespoły piłkarskie korzystały z otwartej płyty Błoń (bez żadnych urządzeń stadionowych). Pierwszy ich turniej rozegrany tu został już jesienią 1906 roku²⁷. Stadion Cracovii „w przedłużeniu ulicy Wolskiej” był w Krakowie drugą stałą lokalizacją stadionową, po otwartym w 1911 roku Parku Sportowym „Juvenia”²⁸ należącym do Związku Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielniczej założonego z inicjatywy ks. Mieczysława Kuznowicza, jezuitę i działacza społecznego. Boisko piłkarskie Juvenii zlokalizowane zostało w obrębie płyty Błoń, przy wale młynówki Rudawy, która – wówczas uregulowana – przejęła funkcję głównego koryta tej rzeki. Trzecim z kolei stadionem sportowym w rejonie Błoń było boisko piłkarskie TS Wisła (klub założony w 1906 roku). Powstało ono w 1914 roku na Oleandrach, zajmując część terenu po dawnej Wystawie architektury i wewnątrz w otoczeniu ogrodowym z roku 1912 (dziś w rejonie ulicy Romana Ingardena, między Biblioteką Jagiellońską a gmachem Uniwersytetu Rolniczego przy alei Mickiewicza). Obiekt klubowy spłonął w 1915 roku i nie został odbudowany w tym miejscu²⁹.

²⁶ Rafał Solewski, *Franciszek Mączyński (1874–1947), krakowski architekt*, Kraków 2005, s. 146; Józef Lustgarten, *Narodziny krakowskiego sportu*, w: *Kopiec wspomnień*, Kraków 1964, s. 395–396; https://pl.wikipedia.org/wiki/Stadion_Cracovia, dostęp: 17.03.2019.

²⁷ Piotr Chomicki, Leszek Śledziona, współpr. aut. Piotr Dobosz, Edwin Kowszewicz, *Rozgrywki piłkarskie w Galicji do roku 1914*, Historia Sportu, nr 3, Mielec 2015, s. 50–53.

²⁸ Por. Małgorzata Jacko, *Powstanie i działalność Parku „Juvenia” w latach 1911–1939*, w: *Polska kultura fizyczna i turystyka w latach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. Dobiesław Dudek, Kraków 2009, s. 324–334; patrz też: https://pl.wikipedia.org/wiki/Juvenia_Krakow, dostęp: 17.03.2019.

²⁹ Dobiesław Dudek, *Dzieje stadionu sportowego TS Wisła w Krakowie (1914–1924)*, Kraków 2011.

Swoistym rozwinięciem idei zarysowanej w konkursie na plan ogólny Wielkiego Krakowa z 1910 roku, by w miejscach skrzyżowania ulic wylotowych z obwodem likwidowanych wałów fortecznych utworzyć place miejskie, był dodatkowy konkurs na rozwiązanie wylotu ulicy Wolskiej (dziś Piłsudskiego) rozpisany przez władze miasta w 1913 roku, rozstrzygnięty w kwietniu 1914³⁰.

Już Plan Wielkiego Krakowa przewidywał ukształtowanie wejścia na Błonia i widoku na kopiec Kościuszki jako placu ujętego po bokach w kulisowe ramy, komponowane ze szpalerów wysokich drzew. Wykorzystanie zieleni było tu zgodne z ideą miasta-ogrodu. Wersja konkursowa z 1914 roku przyniosła znowelizowaną koncepcję urbanistyczno-architektoniczną, polegającą na zastąpieniu zieleni przez zabudowę szeroko rozsunietą, która na podobieństwo monumentalnych „propylejów” miała flankować obszerny plac poprzedzający łakową przestrzeń Błoń (il. 13). Zabudowę proponował między innymi zwycięski projekt „Pergola” Alfreda Kramarskiego, Rajmunda Meusa i Stefana Jana Mayera. Rozwiązania konkursowe spotkały się z krytyczną oceną; zarzucano im dopuszczenie do realizacji zbyt wysokich, bo pięciopiętrowych, budynków. Od czasu konkursu utrzymała się natomiast sama zasada kulisowej zabudowy, która miała flankować wejście na Błonia, a zarazem stanowić symboliczną „bramę” wprowadzającą do historycznego śródmieścia. Przestrzegali jej konsekwentnie architekci budowli wznoszonych tutaj w różnym czasie i dla różnych funkcji, a więc: Nowego Gmachu Muzeum Narodowego z lat trzydziestych i hotelu Cracovia z lat sześćdziesiątych XX wieku. Ale problem kompozycji placu miejskiego między nimi nie został rozwiązany przez ponad 100 lat, mimo licznych prób podejmowanych w tym zakresie.

W konkursie z 1914 roku zarysował się także pomysł dodatkowego otwarcia wylotu ulicy Wolskiej w stronę Błoń jako nowego traktu przebitego od ulicy Garncarskiej do alei 3 Maja, w linii kolektora Ru-

³⁰ *Konkurs na regulację wylotu ul. Wolskiej i okolicznych gruntów w Krakowie*, „Architekt”, 1914, R. 15, z. 6–7, s. 89–111, s. 16–23 i tablice; Jan Rakowicz, *Z powodu konkursu na regulację wylotu ul. Wolskiej*, „Architekt”, 1914, R. 15, s. 6–7; Stanisław Goliński, *Błonia i konkurs na wylot ul. Wolskiej w Krakowie*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny”, 1914, R. 4, nr 5, s. 45–47; Andrzej Kłeczek, *O konkursie na wylot ul. Wolskiej*, „Czasopismo Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, 1917, R. 1, nr 4, s. 37–39; idem, *O konkursie na wylot ul. Wolskiej c.d.*, „Czasopismo Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, 1918, R. 2, nr 1, s. 4–7.

13. Błonia na projekcie konkursu na *Wylot ulicy Wolskiej*, nagroda I – „Pergola”, 1914, „Architekt” 1914, R. XV, z. 6 i 7

dawy–Necieczy, płynącej wówczas podziemnym kanałem wzdłuż granicy działki, na której od 1889 roku stoi gmach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Ulicy tej nie zrealizowano, lecz jej potencjalny przebieg był wykorzystywany przy tworzeniu kolejnych koncepcji placu, który miał powstać przy wejściu na Błonia.

W okresie międzywojennym próby te były związane z polityką urbanistyczną miasta realizowaną poprzez Biuro Regulacji przygotowujące między innymi plany regulacyjne dla parcelowanych gruntów pofortecznych, a kierowane przez inż. Andrzeja Kłeczka (1871–1961)³¹ oraz nową strategią rozwoju przestrzennego Krakowa, którą zajmowało się Biuro Zabudowy Miasta przy Zarządzie Miejskim (odpowiednik miejskiej pracowni urbanistycznej) kierowane od 1935 roku przez architekta-urbanistę Kazimierza Dziewońskiego (1910–1994) współpracującego z Władysławem Śmigielskim (1908–1999). Ich zadaniem było stworzenie w latach 1935–1939 kolejnego wielkiego Planu Ogólnego Krakowa (tzw. Planu Dziewońskiego, 1939)³².

Plany regulacyjne nawiązujące do pewnego stopnia do koncepcji zarysowanych we wspomnianych

wyżej konkursach z lat 1910 i 1914 częściowo wprowadzały elementy nowe. Między innymi w oparciu o plan z 1923 roku na terenie po dawnej Wystawie architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym wytyczone zostały obszerne działki budowlane, rozdzielone przez zaprojektowane wówczas nowe ulice: Oleandry i Kadrówki oraz przedłużenie ul. Krupniczej (ob. ul. Ingardena)³³. Zabudowa tego rejonu omówiona zostanie niżej.

W strukturze przestrzennej międzywojennego Krakowa Błonia coraz wyraźniej umacniały swój charakter jako miejsce rekreacji powiązanej z terenami zielonymi po zachodniej stronie miasta, obejmującymi także dolinę Rudawy, pasmo Sikornika z kopcem Kościuszki, las Wolski i Sowiniec z kopcem Piłsudskiego³⁴. Z tym kierunkiem funkcjonalnym dobrze korespondowało niemal dwukrotne powiększenie parku Jordana, do którego w końcu lat dwudziestych przyłączono zachodnią część zlikwidowanego wcześniej krakowskiego hipodromu (toru wyścigów konnych).

Same Błonia, zagospodarowane jako park łąkowy, pełniły wówczas dwie funkcje: parku ludowego i krakowskich Pól Marsowych. Park ludowy

³¹ Bogusław Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, w: *Wielki Kraków*, op. cit., s. 45–129, il. 20.

³² Kazimierz Dziewoński, *Kraków jutra*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1938, R. 29, nr 4, s. 125–129; Zygmunt Ziobrowski, *Plany rozwoju Krakowa, ich uwarunkowania i efekty przestrzenno-funkcjonalne*, „Folia Geographica”, Geographica-Oeconomica, T. 27–28, 1994–1995, s. 301–302.

³³ *Plan regulacji gruntów pofortecznych przed parkiem dra Jordana 1:1000* opracowany przez Andrzeja Kłeczka

i Kazimierza Teleśnickiego w Oddziale B Budownictwa Miejskiego, zatwierdzony przez Radę Miejską 5 października 1923, ANK sygn. III-107- Regulacje publ., w: B. Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, op. cit., il. 20.

³⁴ „Zielony Klin Zachodni” czytelny jest już na tzw. Planie Dziewońskiego (Planie Ogólnym Krakowa z 1939 roku), który podsumowywał doświadczenia z okresu międzywojennego i wskazywał rozwiązania perspektywiczne, które miały obowiązywać do lat 50. XX wieku.

użytkowany był intensywnie jako miejsce rekreacji mieszkańców Krakowa (il. 14). Dla ich wygody deptak spacerowy wzdłuż alei 3 Maja otrzymał w 1925 roku nawierzchnię asfaltową³⁵. Jako Pola Marsowe Błonia były miejscem, gdzie odbywały się wielkie rewie wojskowe, np. w dniach 16 VI i 16 VII 1919 roku zaprezentowała się tutaj Błękitna Armia generała Hallera³⁶, a 6 X 1933 roku zorganizowano tu Święto Kawalerii Polskiej, która defilowała przed Marszałkiem Józefem Piłsudskim (il. 15) z okazji 250. rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej³⁷. Inne uroczyste przeglądy wojska polskiego poprzedzone połowymi mszami świętymi odbyły się w ramach obchodów Święta Państwowego 3 Maja w 1938 i 1939 roku³⁸.

Natomiast na obrzeżach Błoni w okresie międzywojennym zrealizowanych zostało kilka programów architektoniczno-urbanistycznych, które dopełniły się harmonijnie.

Program pierwszy to zespół monumentalnych i reprezentacyjnych budowli pomnikowych wzniesionych jako wyraz wdzięczności za odzyskanie Niepodległości, a służących kulturze narodowej, nauce i edukacji młodego pokolenia Polaków. Wielką przeszłość narodu miały upamiętniać przede wszystkim nowy gmach Muzeum Narodowego i Dom Legionistów im. Marszałka Piłsudskiego. Do budowy Muzeum Narodowego jako Pomnika Wolności, usytuowanego przy wylocie ulicy Wolskiej, zobowiązywała uchwała Rady Miejskiej z 1921 roku³⁹ oraz uchwała I Zjazdu Legionistów Polskich z roku 1922⁴⁰. Przeznaczeniem obu tych obiektów było utrwalanie mitu Legionów i osoby ich Komendanta w dziele odzyskania niepodległości

(w Muzeum Narodowym zastrzeżono zorganizowanie specjalnego działu poświęconego Czynom Legionowemu)⁴¹.

Z budową Muzeum Narodowego wiąże się sprawa utworzenia reprezentacyjnego placu miejskiego przy wylocie ulicy Wolskiej do Błoni; okazało się, że to jeden z kluczowych problemów urbanistycznych Krakowa. Odnosił się do niej architekt Adolf Szyszko-Bohusz (1883–1948), były legionista i jeden z organizatorów wspomnianego I Zjazdu Legionistów, planując już w 1922 roku powstanie nowego gmachu Muzeum Narodowego. Była to jego pierwsza wersja projektowa, która zakładała wybudowanie dwóch budynków muzealnych na obu flankach placu (w nawiązaniu do wyników konkursu z 1914 roku). Budynki miała połączyć kolumnada zintegrowana z monumentalnym łukiem triumfalnym – Bramą na Błonia, otwartą na sylwetę kopca Kościuszki (il. 16)⁴². Ujęcie placu przez dwa budynki muzealne uwzględnił również wspomniany plan regulacyjny z 1923 roku opracowany przez inżynierów Andrzeja Kleczka (1871–1961) i Kazimierza Teleśnickiego⁴³. Plan ten zakładał półkoliste ukształtowanie placu od strony Błoni, z promienistym wyprowadzeniem alei 3 Maja i „Alej w przedłużeniu ul. Wolskiej” (Focha), między którymi zarezerwowano miejsce dla akcentu urbanistycznego – Pomnika Wolności.

Żaden z tych planów ani pięć innych alternatywnych rozwiązań opracowanych przez Biuro Regulacji, a także dwa szkice Tadeusza Stryjeńskiego, wszystkie przedstawione 29 stycznia 1926 roku miejskiej Komisji Artystycznej nie zyskały jej akceptacji. Zarządziła ona rozwinięcia niektórych przedstawionych koncepcji i planu szczegółowego, oczekując ich wykonania od profesora Józefa Gałęzowskiego z Wydziału Architektury krakowskiej ASP⁴⁴. Podjął on studialne prace nad tematem. Ich rezultatem jest zachowany szkicowy projekt: „Wylot ulicy Wolskiej” (niedatowany, zapewne 1926 rok). Przedstawia on plac między wylotem ul. Wolskiej a Błoniami jako założenie na osi północ-południe (!), traktowane raczej jako przedpole dla nowego gmachu muzealnego (zlokalizowanego po stronie

³⁵ Czesław Brzoza, *Kraków między wojnami. Kalendarium 28 X 1918 – 6 IX 1939*, Kraków 1998, s. 164.

³⁶ Janusz Nowak, *Święto zjednoczenia armii w Krakowie w roku 1919*, „Rocznik Krakowski”, T. 55: 1989, s. 199–215; Cz. Brzoza, *Kraków między wojnami*, op. cit., s. 28–29.

³⁷ Cz. Brzoza, *Kraków między wojnami*, op. cit., s. 278–279; Andrzej Rybicki, *Józef Piłsudski na fotografiach ze zbiorów Muzeum Historii Fotografii w Krakowie*, Kraków 2005, s. 51–60, il. 48–74.

³⁸ Cz. Brzoza, *Kraków między wojnami*, op. cit., s. 364, 430.

³⁹ Por. „Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XLII, Kraków 1921, s. 107.

⁴⁰ Por. *Pierwszy Zjazd Legionistów. Pamiętnik Zjazdu w Krakowie w dniach 5, 6 i 7 sierpnia 1922: w ósmą rocznicę wymarszu Strzelców na bój o Niepodległość Ojczyzny*, Kraków 1922, s. 40–44 (Wnioski uchwalone na ogólnym Zjeździe w Krakowie).

⁴¹ Por. ibidem; Diana Błońska, *Muzeum Narodowe w Krakowie w okresie odzyskania niepodległości*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 43: 2018, s. 29–38.

⁴² *Reakcja na modernizm. Architektura Adolfa Szyszko-Bohusza*, Katalog wystawy, Kraków 2013, s. 89–90.

⁴³ Plan publikowany w: B. Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, op. cit., il. 20.

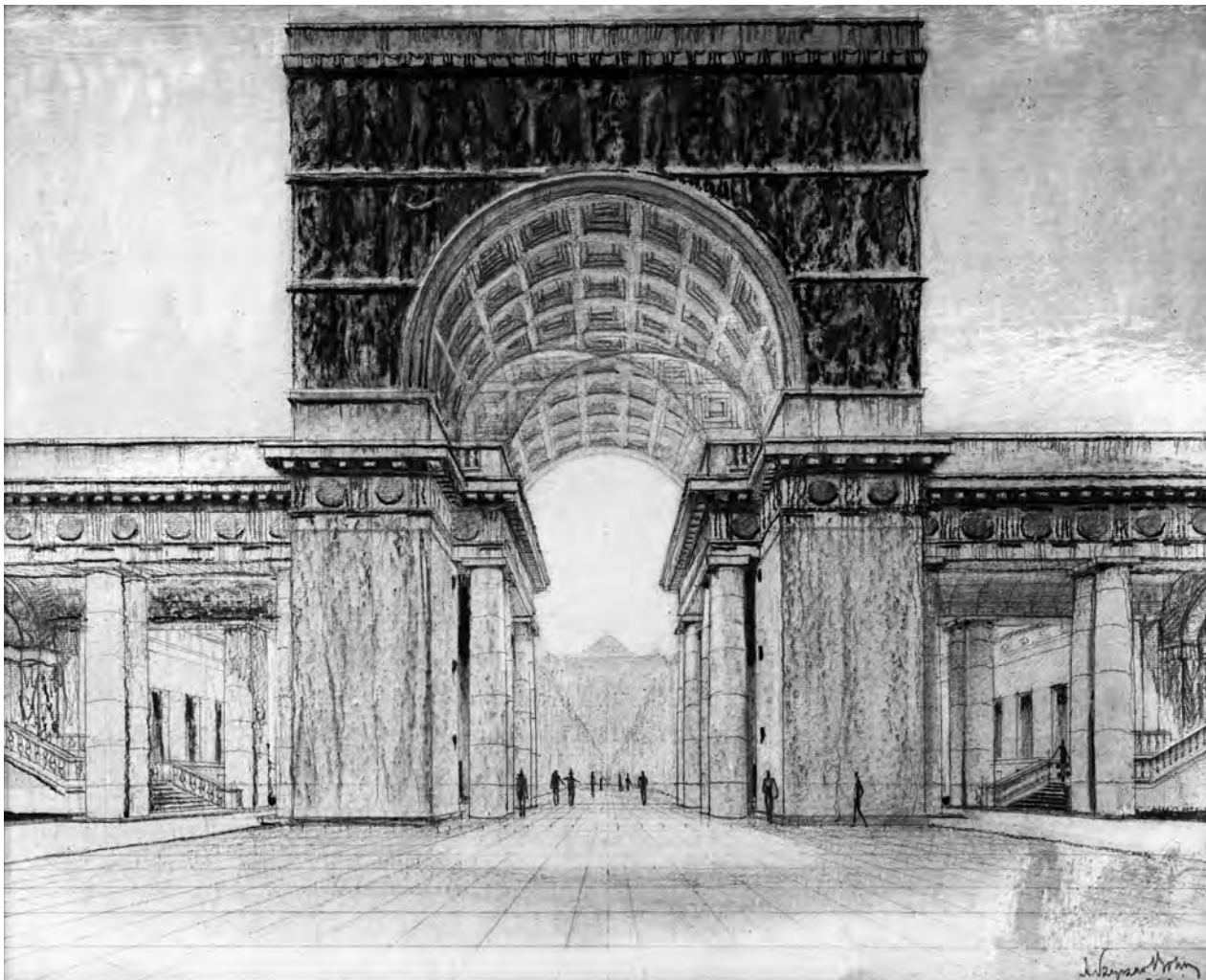
⁴⁴ Ibidem, il. 21.

14. Błonia jako park ludowy w okresie międzywojennym, fotografia archiwalna, Agencja fotograficzna IKC

15. Rewia wojskowa na Błoniach: Święto Kawalerii Polskiej w rocznicę Odsieczy Wiedeńskiej 6 października 1933, fotografia archiwalna, neg. NAC 3107-1444-201611

16. Łuk Triumfalny w zespole gmachu Muzeum Narodowego przy Błoniach. Pierwsza wersja projektu (1922), arch. Adolf Szyszko-Bohusz, Archiwum Narodowe w Krakowie, Spuścizna profesora A. Szyszko-Bohusza, sygn. ABM, 29/651, nr 138

południowej – lewej), zamknięte filarową pergolą od strony północnej⁴⁵.

Rozwiązanie z pergolą wykorzystane zostało w kolejnym projekcie opracowanym w Oddziale II Budownictwa Miejskiego (Biuro Regulacji), który „Rozwiązanie na wylot ulicy Wolskiej” powiązał z kierunkiem wschód–zachód (w stronę Błoni), proponując utworzenie placu ujętego w dekoracyjne półkoliste pergole, rozmieszczone lustrzanie, maskujące nieregularność miejsca (wynikającą z przebiegu koryta Rudawy–Niecieczy). Za pergolami stać miały budynki tworzące pierzeje placu⁴⁶.

⁴⁵ Józef Gałęzowski, *Wylot ulicy Wolskiej*, Plan w skali 1:1000, Muzeum Narodowe w Krakowie (dalej: MNK), sygn. III-PL.5493 (ze zbioru J.J. Sykuterów).

⁴⁶ A. Kłeczek, *O planach regulacyjnych*, op. cit., s. 35, tabl. 24; plan publikowany też: B. Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, op. cit., il. 21.

Inaczej zaplanował plac Adolf Szyszko-Bohusz w II projekcie Muzeum Narodowego z 1926 roku. Zakładał w nim powstanie dwóch wydłużonych budynków muzealnych, usytuowanych wobec siebie lustrzanie, po bokach placu wytyczonego na osi łączącej miasto z Błoniami⁴⁷. Ze względów ekonomicznych dopuszczał etapową realizację założenia, ze wskazaniem na pierwszeństwo budynku po prawej, północnej stronie placu.

Inną koncepcję placu miejskiego między wylotem ul. Wolskiej a Błoniami przedstawił w formie szkicowych rysunków artysta malarz Tadeusz Okoń (1872–1957) w latach trzydziestych. Dla niego problem tego placu był nie tylko sprawą urbanistyczną, ale także zadaniem artystycznym. Okoń proponował powstanie prostokątnego forum ujętego po bokach przez budowle o kolumnowych fasadach, przeznaczone dla Muzeum Narodowego (od południa)

⁴⁷ Por. *Reakcja na modernizm*, op. cit., s. 96–97.

i Biblioteki Jagiellońskiej (od północy), otwartego w stronę Błoń i na widok kopca Kościuszki w oddali. Istotnym elementem zagospodarowania placu miała być mała architektura i dekoracyjne motywy rzeźbiarskie, w tym pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego z postacią stojącą na masywnym cokole⁴⁸.

Dyskusję o lokalizacji nowej siedziby MNK zakończyła w 1931 roku decyzja Zarządu Miejskiego o usytuowania gmachu po prawej (północnej) stronie alei 3 Maja, podjęta zapewne pod wpływem autorytetu Adolfa Szyszko-Bohusza, który w następnym roku opracował kolejny projekt muzealny dla tego miejsca, przygotowany wspólnie z architektami zatrudnionymi w krakowskim Urzędzie Miejskim: Edwardem Kreislerem (1903–1946) i Czesławem Boratyńskim (1901–1953)⁴⁹. W rezultacie ogólnopolskiego zainteresowania sprawą Muzeum zorganizowany został konkurs na projekt tego obiektu⁵⁰. Wygrał go w 1934 roku zespół architektów: Bolesław Schmidt (1908–1995) i Janusz Juraszyński (1908–1982) z Warszawy oraz Juliusz Dumnicki (1909–1992) związany wówczas z Urzędem Budownictwa Miejskiego w Krakowie (il. 17)⁵¹. Autorzy ci nakreślili również formę placu przed muzeum, nawiązując do dyspozycji planistycznych z 1923 roku. Środek placu zarezerwowali jako miejsce dla pomnika ustawionego przed projektowanym gmachem, na osi jego fasady. W opracowaniu architektonicznego projektu wykonawczego dla Muzeum Narodowego uczestniczyli wraz z nimi wspomniani

już krakowscy architekci Edward Kreisler i Czesław Boratyński. Realizację obiektu podjętą w latach 1934–1939 przerwała II wojna światowa; do jej wybuchu powstała połowa budynku⁵².

Realizacja gmachu MNK stała się okazją do powstania w 1935 roku kolejnego planu jego otoczenia, powiązanego z urbanistyczną ideą kształtowania wejścia na Błonia jako reprezentacyjnego placu miejskiego. Koncepcję takiego placu, zaprojektowanego z rozmachem nie tylko po stronie Błoń, ale także w obrębie poszerzonego końcowego odcinka ulicy Wolskiej (wówczas, od 1933 roku, Piłsudskiego), ze skwerami wprowadzającymi zielen od strony Błoń w głąb tkanki miejskiej (do gmachu „Sokoła”), w nawiązaniu do propozycji konkursowych z 1914 roku, przedstawił wspomniany architekt-urbanista Władysław Śmigielski⁵³.

Drugi obok Muzeum Narodowego czołowy obiekt na Oleandrach: Dom Legionistów im. Marszałka Józefa Piłsudskiego (ul. Oleandry 1/al. 3 Maja 7) powstał także w rezultacie wieloetapowego procesu. Kamień węgielny położono w listopadzie 1928 roku, w dziesiątą rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości. Przewidywano wówczas budowę niewielkiego pawilonu, powiązanego ze stadionem sportowym, który miał tu powstać. Projekt przygotowali architekci: Adolf Szyszko-Bohusz i jego uczeń Stefan Strojek (1893–1960)⁵⁴. Dom Legionistów został jednak zrealizowany dopiero w latach 1931–1934, jako jedna z trzech części wielkiego trójskrzydłowego założenia, które od frontu miało być zamknięte monumentalną galerią filarową (il. 18). Zmienione plany realizacyjne dla tego obiektu, nazwanego wówczas Domem Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, opracowali ci sami autorzy: Szyszko-Bohusz i Strojek⁵⁵. Do za-

⁴⁸ Tadeusz Okoń, *Rozplanowanie wylotu ul. Wolskiej*, rys. ołówkiem, papier, MNK Nr Ks. Skontr. 10164/43 recto, oraz inne w szkicowniku Tadeusza Okonia, MNK Nr Skontr. 10164/43, karty 13–48; patrz też: *Katalog rysunków architektonicznych ze Zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Cracoviana*, cz. 1, opr. Wanda Mossakowska, Warszawa 1978, s. 28–29, nr kar. 86–10, il. 20, 21.

⁴⁹ Janina Skorupska-Szarlej, *Jubileusz Gmachu Głównego*, w: *Siedemdziesiąt lat Gmachu Głównego Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2004; projekt ten publikuje Barbara Zbroja, *Edward Kreisler – zapomniany krakowski architekt*, „Rocznik Krakowski”, T. 72: 2006, s. 197, il. 17.

⁵⁰ „Dziennik Rozporządzeń Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XIV, Kraków 1933, s. 56; *Konkurs na architektoniczne opracowanie gmachu Muzeum Narodowego i urbanistyczne rozwiązanie otoczenia budynku*, „Architektura i Budownictwo”, 1934, nr 10 (1), s. 26–29.

⁵¹ Bolesław Schmidt, Janusz Juraszyński, Juliusz Dumnicki, *Projekt konkursowy gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Architektura i Budownictwo”, 1936, nr 11, s. 362; Małgorzata Włodarczyk, *Nowy Gmach Muzeum Narodowego w Krakowie, dotychczasowe dzieje, zwroty w historii*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2010, t. 55, z. 3, s. 37–48.

⁵² Ibidem. Końcowa faza budowy Nowego Gmachu MNK nastąpiła dopiero w latach 1982–1986.

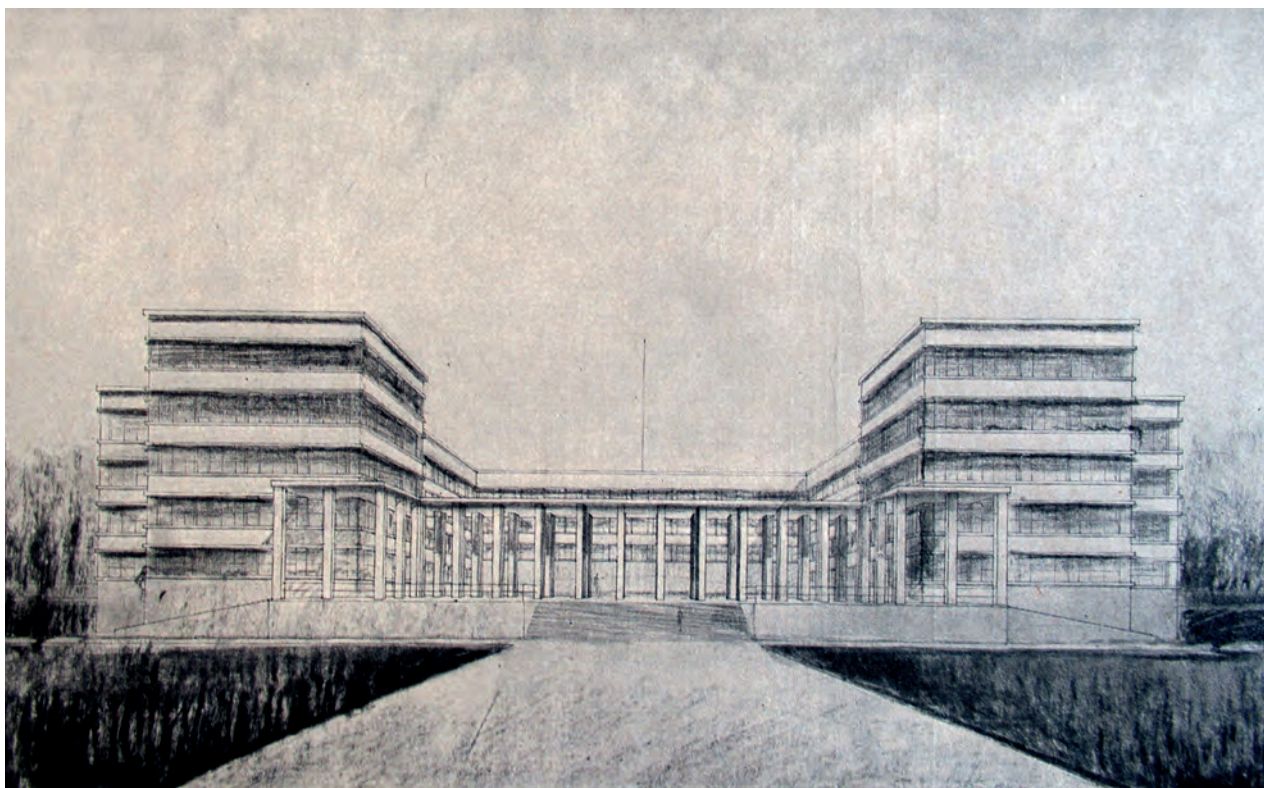
⁵³ „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1936, R. 29, nr 4, s. 126. Projekt ten przypominał Jerzy Wowczak, *Area in Front of the National Museum in Kraków as a Result of a Competition Held in 20-th century/Przestrzeń przed Muzeum Narodowym w Krakowie jako wynik konkursu z połowy XX w.*, „Teka Komisji Architektury i Urbanistyki PAN o/Kraków”, T. 51: 2023, s. 3–22.

⁵⁴ *Kronika. Budowa domu im. Marszałka Piłsudskiego w Krakowie*, „Legion” 1930, nr 2, s. 31; P.A. Kalisz, *Oleandry*, op. cit., il. 49.

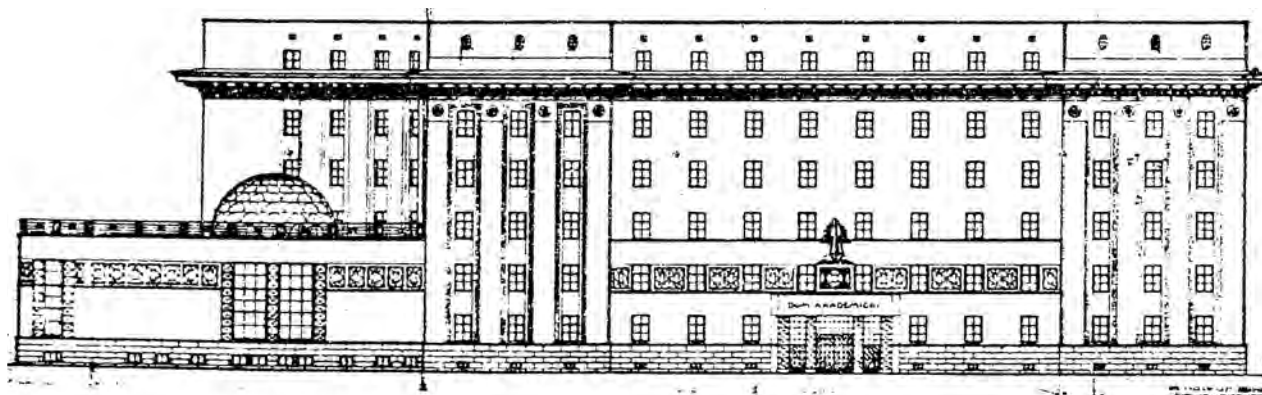
⁵⁵ ANK, ABM, Spuścizna profesora A. Szyszko-Bohusza, sygn. 29/651, nr 125; patrz też: ANK, sygn. 29 (zespół ABM), nr 651; patrz też: Henryk Jasiński, *Dom im. Józefa Piłsudskiego na Oleandrach*, „Architekt”, 1932, R. 25, z. 1–2, s. 3–7; Michał Wiśniewski, *Adolf*

17. Makieta Gmachu Muzeum Narodowego przy Błoniach. Projekt realizacyjny (1934), architekci Juliusz Dumnicki, Janusz Juraszyński, Bolesław Schmidt, Agencja Fotograficzna „Światowid”, MHK-Fs11791/IX, fot. S. Kolowca

18. Projekt Domu Legionistów im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, ul. Oleandry 1/al. 3 Maja 7, architekci Adolf Szyszko-Bohusz i Stefan Strojek, „Architekt” 1932, R. 25, z. 3–7

19. Projekt Domu Akademickiego UJ, al. 3 Maja 5, 1924, arch. Wacław Krzyżanowski, za Maria Jolanta Żychowska, *Między tradycją a awangardą. Problemy stylu w architekturze Krakowa lat międzywojennych*, Kraków 1991

kończenia budowy przerwanej przez II wojnę światową nigdy jednak nie doszło.

W ramach budowy młodego państwa i dobrej przyszłości Polski niepodległej na Oleandrach powstawały obiekty mające służyć nauce i edukacji, a więc:

- Dom Akademicki UJ im. prezydenta Ignacego Mościckiego (obecnie Dom Studencki „Żaczek”) przy al. 3 Maja 5 według projektu Wacława Krzyżanowskiego (1881–1854) z 1924 roku (il. 19) zmodyfikowany w 1930 przez autora i ponownie, w 1931 roku, przez architekta uniwersyteckiego Stefana Piwowarczyka (1895–1957), który uprościł projekt, pozabiając go dekoracyjnego detalu⁵⁶;
- nowy gmach Biblioteki Jagiellońskiej przy al. Mickiewicza 22 z lat 1934–1938, według projektu Wacława Krzyżanowskiego⁵⁷;

- wzorcowe Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Wandy przy ulicy Oleandry 6/8, z lat 1932–1935 zaprojektowane przez Antoniego Chlipackiego (1900–1985)⁵⁸.

W zespole Oleandrów znalazł się również Miejski Dom Wycieczkowy przy ul. Oleandry 4 (il. 20), projektu Edwarda Kreislera z 1930 roku⁵⁹, przeznaczony do przyjmowania młodzieży i uczniów z całej Polski, dla których stworzono dobre warunki dla poznania matcznika polskość – Krakowa, jego zabytków i historii, w tym dziejów Czynu Niepodległościowego. Z obszernego kompleksu zdołano wówczas (1930–1931) zrealizować tylko skrzydło południowe, zwieńczone tarasem widokowym przeznaczonym do podziwiania panoramy Starego Miasta i Błonia Krakowskich.

Autorami wspomnianych obiektów byli przedstawiciele krakowskiej szkoły architektury dwudziestolecia międzywojennego⁶⁰. Budowa wszystkich

Szysko-Bohusz, Kraków 2013, s. 154; A.B. (Aneta Borowik), *Dom Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, w: *Reakcja na modernizm*, op. cit., s. 138–141.

⁵⁶ Maria Jastrzębowska, „Szklany dom” – architektura i znaczenie ideowe II Domu Akademickiego im. Prezydenta Mościckiego w Krakowie, „Miejsce. Studia nad sztuką i architekturą XX i XXI w.”, T. 3: 2017, s. 75–94.

⁵⁷ Konkurs na nowy gmach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, „Architekt”, 1929, R. 22, z. 2–3, s. 5–8; projekt gmachu publikowany w artykule Aleksandra Birkenmajera, *Nowe budowle biblioteczne*, „Architekt”, 1929, R. 22, z. 2–3, s. 9–46. Budowa gmachu przewidziana była tu już wcześniej, por. zapis: *Grunt Biblioteki Jagiellońskiej na Planie regulacji gruntów pofortecznych* z 1923 r. (patrz: przypis 33), w nawiązaniu do uchwały Rady Miejskiej z 7 grudnia 1922 roku w sprawie przeznaczenia gruntu dla obiektów Uniwersytetu Jagiellońskiego, por. B. Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, op. cit., s. 99, przypis 220. Patrz też: A.B. (Aneta Borowik), *Biblioteka Ja-*

giellońska, w: Michał Wiśniewski, Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Dorota Jędruch, *Modernizm, socmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik po architekturze Krakowa XX wieku*, Kraków 2023, s. 170–171.

⁵⁸ ANK, sygn. ABM, fasc. 652. Gmach obecnie w użytkowaniu Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

⁵⁹ ANK, sygn. ABM, fasc. 652; Henryk Jasiński, *Miejski Dom Wycieczkowy*, „Architekt”, 1932, R. 25, z. 1–2, s. 43–49; Barbara Zbroja, *Edward Kreisler*, op. cit., s. 181–211; eadem, *Architektura międzywojennego Krakowa 1918–1939. Budynki, Ludzie, Historie*, Kraków 2013, s. 154–156.

⁶⁰ Jacek Purchla, *Architektura, urbanistyka i budownictwo*, w: *Dzieje Krakowa*, t. 4: *Kraków w latach 1918–1939*, red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, Kraków 1997, s. 149–150; Michał Wiśniewski, *Szkola krakowska i styl narodowy w polskiej architekturze międzywojennej*, w: *Florencja i Kraków wobec dziedzictwa*, red. nauk. Jacek Purchla, Kraków 2008, s. 151–171.

20. Miejski Dom Wycieczkowy, ul. Oleandry 4, arch. Edward Kreisler, 1930, fotografia archiwalna, „Architekt” 1932, R. 25, nr 1–2

objektów przeciągała się przez cały okres między wojnami. Właściwie żaden z nich nie został zrealizowany bez trudności. Wynikały one z braku środków w państwie zubożonym przez I wojnę światową i wojnę polsko-bolszewicką, a przede wszystkim spowodowane były Wielkim Kryzysem z lat 1929–1933. Wyzaczył on cezurę stylistyczną rozdzielającą początkowy okres planowania tych obiektów jako modernistyczne z reminiscencjami tradycji historyzmu od czasu ich realizacji, w którym dominowały tendencje funkcjonalistyczne.

Program drugi obejmował budowę obiektów sportowych. Była to kontynuacja procesu zapoczątkowanego jeszcze przed I wojną światową. W pierwszej kolejności powstał stadion TS „Wisła”, drugi z rzędu po utracie pierwszej lokalizacji w obrębie Oleandrów. Usytuowano go przy alei 3 Maja, na działce wydzielonej z części terenu po zlikwidowanym już dawnym torze wyścigów konnych. Stadion, otwarty 22 kwietnia 1922 roku, został usytuowany równolegle do ciągu Alei. Miał boisko otoczone bieżnią i drewnianą, krytą trybuną na 1500 osób, zaprojektowaną przez Romana Bandurskiego (1874–1947)⁶¹, spaloną w 1938 roku i potem przy-

mitywnie odbudowaną. Ten stadion klubowy miał ustąpić miejsca miejskiemu Centralnemu Stadionowi Piłkarskiemu planowanemu w 1938 roku (por. niżej), który nie został zrealizowany na skutek wybuchu II wojny światowej. W rezultacie drugi stadion Wisły dotrwał do okresu powojennego⁶².

W 1927 roku powiększony został dwukrotnie teren KS „Juwenia” na Błoniach, na którym oprócz istniejącego boiska piłkarskiego pojawiły się place do gry w siatkówkę i koszykówkę⁶³. Rozbudowa tego stadionu mogła być inspiracją dla koncepcji umieszczania w obrębie Błoni kolejnych obiektów sportowych zgłoszonej w 1929 roku przez generała Józefa Czikiela (1873–1973)⁶⁴ i środowisko YMCA Polska. Szczęśliwie pomysł ten nie został zrealizowany.

Niewątpliwie najważniejszym elementem programu sportowego był projekt wielkiego zespołu Miejskiego Parku Sportowego opracowany w 1933 roku przez architekta Marcina Bukowskiego (1902–1987) i zrealizowany przy udziale współpracowników w latach 1934–1939⁶⁵. To założenie, gdyby zostało zrealizowane w całości, byłoby wybitne w skali krajowej. Zostało zlokalizowane po północnej stronie Błoni, również w miejscu po dawnym torze wyścigowym (il. 21). Obejmowało trzy zasadnicze człony, licząc od zachodu: kąpielisko z basenami dla rekreacji i sportu oraz zapleczem w postaci szatni (parterowy pawilon z piętrowym aneksem) połączonej pergolą z niewielkim budynkiem filtrów (wszystkie obiekty eksponujące ceglane wątki ścian, stylistycznie bliskie modernizmowi szkoły amsterdamskiej), Stadion Lekkoatletyczny, w którego skład wchodziło boisko otoczone owalną bieżnią, wyposażone w żelbetonową trybunę oraz amfiteatr uformowany w nasypie ziemnym, któremu towarzyszyły dwa niewielkie ceglane pawilony (dla szermierzy i łuczników), a wreszcie piłkarski Stadion Centralny, który – jak wspomniano – miał zastąpić stadion Wisły. Stadion Centralny nie doczekał się realizacji z powodu wybuchu wojny.

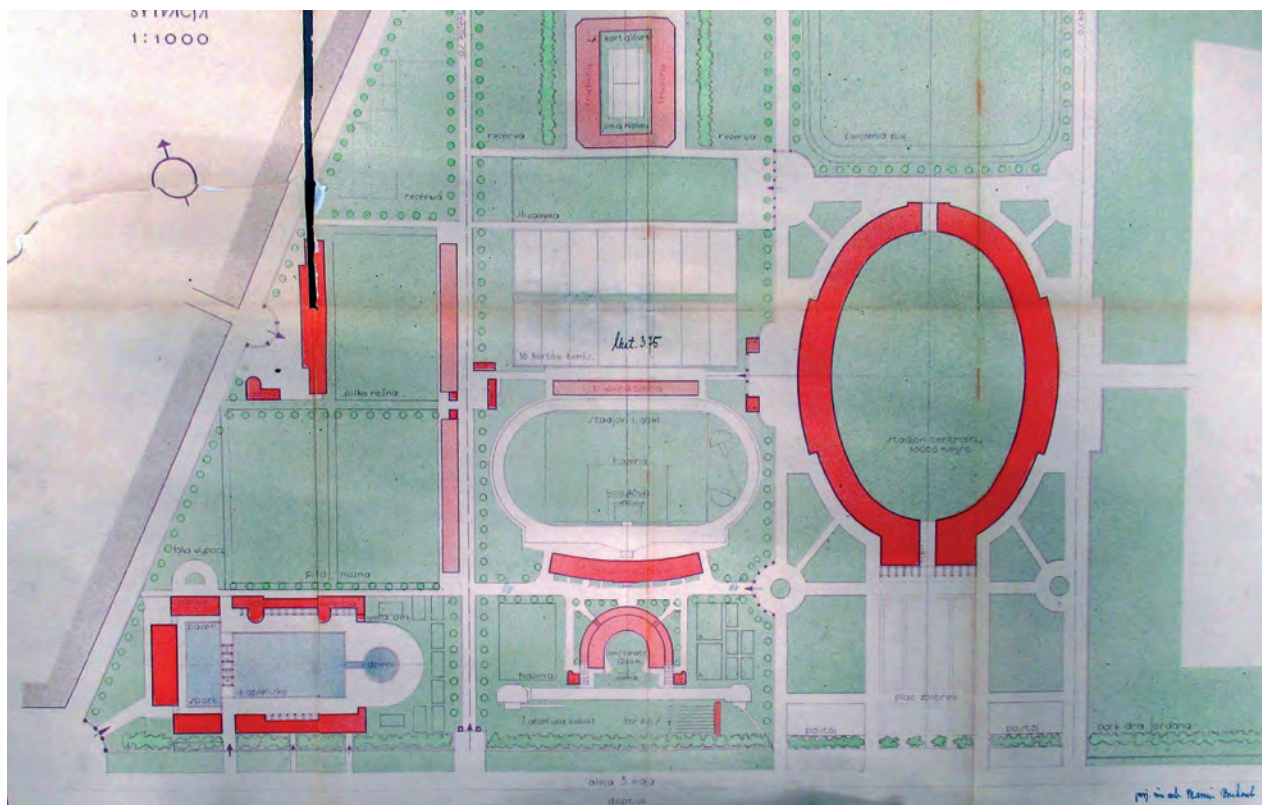
⁶² D. Dudek, *Dzieje stadionu*, op. cit., https://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=dzieje_stadionu, dostęp: 15.12.2023.

⁶³ Cz. Brzoza, *Kraków między wojnami*, op. cit., s. 187; M. Jacko, *Powstanie i działalność Parku „Juwenia”*, op. cit., s. 324–334.

⁶⁴ Por. B. Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, op. cit., il. 12.

⁶⁵ Kamila Twardowska, Michał Wiśniewski, *Miejski Stadion sportowy*, https://szlakmodernizmu.pl/szlak/baza-obiektow/miejski_stadion-sportowy, dostęp: 10.12.2023; Zbigniew Beiersdorf, *Miejski Park Sportowy w Krakowie. In Memoriam* (w druku).

⁶¹ Projekt publikowany w: „Przegląd Sportowy”, 1922, R. II, nr 4, z dn. 27 stycznia, s. 1.

21. Miejski Stadion Sportowy przy Błoniach, al. 3 Maja, 1933, projekt arch. Marcin Bukowski, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/1410/ABM/TAU BUP 1

Stadion KS „Cracovii” w okresie międzywojennym pozostał zasadniczo bez zmian w stosunku do stanu z czasów jego powstania. Boisko, nadal otoczone nasypem ziemnym, zostało w 1926 roku opasane dodatkowo betonowym torem kolarskim. W 1927 roku powstała nowa, nadal drewniana, trybuna większa od pierwotnej. Ulegała ona uszkodzeniom przez klęski żywiołowe w latach 1931 i 1935, lecz w 1936 roku została odbudowana⁶⁶.

Trzeci program obejmował budowę osiedli willowych w otoczeniu Błoni. Jedno, o symetrycznym układzie wyznaczonym przez oś ulicy wewnętrznej i jej podkowiaste rozwidlenie, powstało w latach 1936–1937 w Cichym Kąciku jako osiedle dla pracowników PKO (il. 22). Jego projektantem był architekt Wacław Nowakowski, również autor kilkunastu niewielkich funkcjonalistycznych budynków willowych tam się znajdujących⁶⁷. Pro-

gram osiedla uzupełniły dwie bardziej okazałe wille „dyrektorskie” projektu Adolfa Szyszko-Bohusza⁶⁸. Drugie osiedle zbudowano w południowej pierzei Błoni, wzdłuż al. Focha, z udziałem znanych krakowskich architektów, m.in. Franciszka Mączyńskiego. W zespole tym dość nieoczekiwanie znalazł się szpital – Instytut Balneologii (al. Focha 33), dzieło architekta Józefa Gałęzowskiego z 1936 roku⁶⁹. Obiekt ten reprezentuje program budowy szpitali i obiektów służby zdrowia, który należał do priorytetów II RP. Bodaj najważniejszym z nich w Krakowie jest Klinika Ginekologiczno-Położnicza w zespole klinik uniwersyteckich przy ul. Kopernika, zaprojektowana na przełomie lat 1920 i 1921 przez

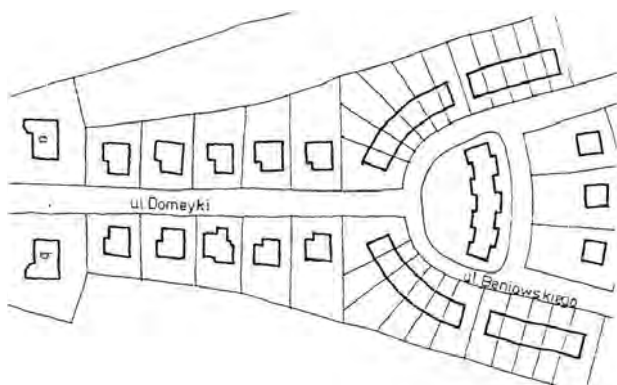
Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Krakowskiego, w: Architektura międzywojennego Krakowa 1918–1939, Kraków 2014, s. 228–230; Marta Karpińska, Wacław Nowakowski, Kraków 2015, s. 128–133.

⁶⁸ ANK, sygn 28, ABM, nr 651 (Spuścizna po A. Szyszko-Bohuszu, poz. 233).

⁶⁹ Por. *Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Cracoviana*, cz. 2, opr. Wanda Mossakowska, Warszawa 1986, s. 176–187, nr kat. 1168–1244. J. Gałęzowski projektował także adaptację tego budynku na hotel miejski (lata 1940–1941) i ponownie (1948) na szpital (por. *Katalog rysunków architektonicznych*, op. cit., nr kat. 1246–1566).

⁶⁶ https://www.wikipasy.pl>Historia_stadionu_Cracovii, dostęp: 15.12.2023.

⁶⁷ Maria Jolanta Żychowska, *Między tradycją a awangardą. Problemy stylu w architekturze Krakowa lat międzywojennych*, Kraków 1991, s. 71–73; patrz też: Agata Jabłońska, *Cichy Kącik*, w: *Modernizmy. Architektura nowoczesna w II Rzeczypospolitej*, t. 1: *Kraków i województwo krakowskie*, red. Andrzej Szczerski, Kraków 2013, s. 165–182; Barbara Zbroja, *Osiedle*

22. Schematyczny plan Osiedla Cichy Kącik przy Błoniach, 1936–1937, arch. Wacław Nowakowski, za M.J. Żychowska, *Między tradycją a awangardą*, op. cit.

Jerzego Struszkiewicza (1883–1948). Kamień węgielny pod nią położył Naczelnik Państwa, Marszałek Józef Piłsudski, na znak troski o przyszłość demograficzną Polski⁷⁰. Dodatkowo warto wskazać, że tuż za pierzeją zabudowy przy alei Focha powstał Dworzec Wodociągowy (dyrekcja wodociągów krakowskich), zbudowany w latach 1911–1913 w stylu malowniczego historyzmu przez Jana Rzymkowskiego (1873–1937), który był również twórcą kilku pobliskich modernistycznych kamienic z lat 1920–1930 przy ulicach Prusa i Fałata⁷¹. Przy ulicy Fałata powstało także pierwsze osiedle blokowe w Krakowie, przeznaczone dla pracowników ZUS, zaprojektowane przez warszawskiego architekta Romana Piotrowskiego (1895–1988). W jego realizacji w latach 1930–1933 brał udział architekt Wacław Nowakowski⁷².

Czasy międzywojenne nie przyniosły zdecydowanych rozwiązań dla Małych Błoni, które, będąc pustym nieużytkiem, pozostawały zasadniczo poza głównymi programami zagospodarowania. Niekiedy koczowały tam wędrowne tabory cygańskie, stąd druga nazwa Błonia Cygańskie. W latach trzydziestych prowadzono także częściową rozbiórkę Fortu

FS 4 przy ulicy Piastowskiej⁷³, z wykorzystaniem uzyskanego gruzu na potrzeby powstającego Krakowskiego Parku Sportowego. Były też nierealizowane pomysły wykorzystania Małych Błoni na cele obiektów sportowych lub zorganizowania tam terenów wystawowych⁷⁴.

W okresie okupacji hitlerowskiej Błonia Krakowskie miały być zabudowane jako dzielnica rządowa Generalnej Guberni⁷⁵ (il. 22a), a doraźnie wykorzystywane były jako tymczasowe lotnisko dla samolotu dyspozycyjnego Generalnego Gubernatora Hansa Franka. Pamięć Błoni jako Łąki Polskiej Niepodległości z kopcem Kościuszki w tle miała zostać zatarta. Na Małych Błoniach urządzono w tym czasie ogródki działkowe dla Niemców⁷⁶. Ten sposób użytkowania utrzymał się do czasów obecnych (Rodzinne Ogródki Działkowe).

Po II wojnie światowej sprawa Błoni krakowskich kształtowała się pod wpływem ogólnej sytuacji polityczno-ustrojowej w kraju. Istotną rolę, jak wszędzie, odegrała zmiana czynnika decyzyjnego: miejsce samorządu (Rady Miejskiej), szczególnie od początku lat pięćdziesiątych zajęły jednostki administracyjne władzy państwowej i organy pełniące rolę samorządu – Rady Narodowe, które realizowały decyzje partii rządzącej – PZPR, kierujące się własnymi celami politycznymi. Dodatkowo Kraków został poddany silnej presji industrializacyj-

⁷³ Resztki fortów na Małych Błoniach przestaje istnieć, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, R. 25, nr (302) z 31 października 1934, s. 8.

⁷⁴ Franciszek Wessely, *Kraków a nowoczesne potrzeby wychowania fizycznego i sportu*, „Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XLII, Kraków 1921, s. 332–339; Juliusz Demel, *Kraków na przełomie XIX i XX wieku na tle rozrostu i wcielenia przedmieść i gmin podmiejskich (1867–1945)*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, red. Jan Dąbrowski, Biblioteka Krakowska, nr 111, Kraków 1957.

⁷⁵ Krzysztof Broński, *Ruch budowlany w Krakowie pod okupacją hitlerowską*, „Rocznik Krakowski”, T. 53: 1987, s. 161–182; Jacek Purchla, *Hubert Ritter i hitlerowskie wizje Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, T. 71: 2005, s. 159–187 (tu reprodukcje planów Deutsches Viertel na Błoniach, il. 1 i 2); idem, *Architektura III Rzeszy w Krakowie – Dziedzictwo kłopotliwe?*, „Rocznik Biblioteki Kraków”, T. 3: 2019, s. 24–26; idem, *Niechciana stoleczność. Architektura i urbanistyka Krakowa w czasie okupacji niemieckiej 1939–1945*, Kraków 2022, s. 77, il. 2.1, 2.2.

⁷⁶ Powstanie ogródków działkowych przy Cichym Kątku, w: *Niemiecki Kraków 1939–1945 widziany oczyma kolonizatorów*, <https://niemieckikrakowblog.wordpress.com/2017/06/12/powstanie-ogrodkow-dzialkowych-przy-cichym-kaciku/>, dostęp: 15.12.2023.

⁷⁰ Zbigniew Beiersdorf, *Gmach Kliniki Ginekologiczno-Położniczej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dokumentacja naukowo-historyczna*, wydruk komputerowy, Kraków 2004; patrz też: Urszula Bęczkowska, *Architektura krakowskich klinik uniwersyteckich i zakładów teoretycznych Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w dzielnicy Wesola*, w: *Kliniki i zakłady teoretyczne Collegium Medicum UJ w krakowskiej dzielnicy Wesola. Gmachy i ludzie*, red. Piotr Franaszek, Kraków 2016.

⁷¹ Aldona Sudacka, *Jan Rzymkowski (1873–1937), zapomniany krakowski architekt*, „Rocznik Krakowski”, T. 64: 1998, s. 118–122.

⁷² M. Karpińska, *Wacław Nowakowski*, op. cit., s. 109.

22a. Widok projektowanej dzielnicy rządowej Generalnej Guberni na Błoniach. ANK, Zbiór kartograficzny, Deutsches Viertel in Krakau, Entwurf der Baudirektion des Generalgouverneurs, Oktober 1940, sygn. nr: Okup 8

nej: w 1949 roku zaczęto budowę Nowej Huty (od 1950 roku nową dzielnicę miasta, z największym w Polsce kombinatem metalurgicznym). W tych warunkach powstał nowy Plan Ogólny Krakowa opracowany w latach 1951–1956 pod kierunkiem architekt-urbanistki Anny Ptaszyckiej (1911–1961)⁷⁷, między innymi adaptujący koncepcję „zielonego klina zachodniego”, zarysowaną jeszcze przed wojną, ale dostosowaną do nowej sytuacji. Priorytetem bowiem stał się planowany wówczas olbrzymi Park Kultury, który miał powstać między Krakowem a Nową Hutą. To w nim przewidziano lokalizację Stadionu Centralnego, rezygnując z miejsca przy Błoniach. Jak wiadomo, stadion taki nie powstał, ale w pewnym sensie odpowiednikiem idei wielkiego obiektu publicznego w tym rejonie jest otwarta w 2014 roku wielofunkcyjna hala widowiskowo-sportowa na ponad 20 tysięcy widzów – Tauron Arena, stojąca w parku przy Wieczystej⁷⁸.

Już na początku lat pięćdziesiątych XX wieku ponownie aktualny stał się problem ukształtowania wejścia na Błonia w rejonie skrzyżowania ulicy Manifestu Lipcowego (dawnej ul. Wolskiej, potem Piłsudskiego) z linią Alei Trzech Wieszczów i miej-

sca zbiegu alei: 3 Maja i Focha. Było to związane z decyzją o usytuowaniu siedziby Okręgowej Rady Związków Zawodowych (ORZZ) w Krakowie naprzeciwko gmachu Muzeum Narodowego przy alei Focha. W tym celu zorganizowany został zamknięty konkurs, dla którego wstępną koncepcję urbanistyczną opracował Włodzimierz Gruszczyński (1904–1973), powtarzając przedwojenny wspomniany wyżej projekt Władysława Śmigielskiego (por. wyżej). Uczestnikami konkursu byli: architekt-urbanista Zbigniew Wzorek (1909–1986) z Krakowa, który przygotował jedną wersję projektu sam i drugą we współpracy z architektem-urbanistą Leonardem Tomaszewskim (1899–1972) z Warszawy, oraz reprezentujący krakowskie środowisko architekt Jan Krug (1911–1988) pracujący wspólnie z architektem-urbanistą Stanisławem Markiem Ciechanowskim (1906–1969)⁷⁹. Opracowanie projektu architektonicznego powierzono Janowi Krugowi⁸⁰.

Wszyscy uczestnicy konkursu podtrzymali tradycję ukierunkowania placu na widok w stronę Błoni i kopca Kościuszki, choć we wstępnej wersji swego projektu Jan Krug zaproponował dwa sprzężone ze sobą place: przed frontem Muzeum i przed projek-

⁷⁷ Komentarzem do tego planu jest autorski artykuł: Anna Ptaszycka, *Oblicze urbanistyczne współczesnego Krakowa (rozwoj miasta w latach 1945–1955, perspektywy rozwojowe)*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, Biblioteka Krakowska, nr 111, red. Jan Dąbrowski, Kraków 1957, s. 354–389.

⁷⁸ Autorami projektu jest biuro Perbo-Projekt z Krakowa (Piotr Łabowicz, Marian Kulpa) i Modern Construction Systems z Poznania (Wojciech Rzyński).

⁷⁹ Marcin Biernat, Jerzy Zbiegień, „Cracovia” od hotelu do zabytku, w: *Modernistyczna architektura Krakowa, Problemy konserwatorskie*, „Krakowska Teka Konserwatorska”, t. 9, Kraków 2017, s. 176–177, il. 1, 2, 3; Jerzy Wowczak, *Funkcja i treść, dyktando polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga*, Kraków 2021, s. 120–123.

⁸⁰ M. Biernat, J. Zbiegień, „Cracovia” od hotelu do zabytku, op. cit.; J. Wowczak, *Funkcja i treść*, op. cit., s. 124–126.

towaną siedzibą ORZZ. Architekt zamierzał umieścić ją po zachodniej stronie tego placu, na miejscu Stadionu „Cracovii” (który przeznaczal do likwidacji)⁸¹. W wersji realizacyjnej wycofał się z tego pomysłu i usytuował gmach ORZZ równolegle do gmachu Muzeum, jako kulisę wejścia na Błonia. W jego koncepcji zieleń na placu miała penetrować od Błoni głęboko w obręb zabudowy miejskiej kosztem likwidacji siedziby TG „Sokół” i jego boiska, będącego najstarszym placem sportowym w Polsce (takich wartości wówczas nie dostrzegano). Szczęśliwie planów tych nie zrealizowano.

Plany konkursowe przyniosły propozycję usunięcia tramwaju z wnętrza ulicy Manifestu Lipcowego i projektowanego placu miejskiego między Muzeum Narodowym a budynkiem Okręgowej Rady Związków Zawodowych. Tramwaj do Cichego Kącika miał być przesunięty na linię wyznaczoną przez ulice Jabłonowskich lub Studencką (!) i poprowadzony nową trasą, omijającą od północy i zachodu gmach Muzeum Narodowego, by na granicy z parkiem Jordana połączyć się z zachowywanym odcinkiem torowiska biegnącego wzdłuż alei 3 Maja. Niezrealizowane zamierzenie należy łączyć z programem powojennego przekształcania sieci tramwajowej w Krakowie, którego rezultatem było usunięcie tramwajów z Rynku Głównego w 1952 roku. W rejonie Błoni modernizacja sieci tramwajowej spowodowała wymianę trakcji wąskotorowej na normalnotorową.

Budowa siedziby ORZZ według projektu Jana Kruga w latach 1950–1954 zakończyła się rozbiórką wykonanych już żelbetowych piwnic oraz parteru⁸² i – przede wszystkim – powstaniem w tym miejscu hotelu „Cracovia” (1959–1965) i sprzężonego z nim kina „Kijów” (1960–1966). Kompleks zaprojektował architekt Witold Cęckiewicz (1924–2023)⁸³. Dopiero ten obiekt dopełnił realizację koncepcji bramy ramującej wejście na Błonia. Hotel „Cracovia” (il. 23), efektowny gmach o wydłużonej, pięciopiętrowej bryle, żelbetowej konstrukcji i elewacjach wykonanych ze szkła i aluminium, oraz kino

23. Hotel „Cracovia”, lata 60. XX wieku, fotografia archiwalna ze zbiorów prof. Witolda Cęckiewicza

„Kijów”, pierwsze w Polsce kino panoramiczne (o bryle kształtowanej rzeźbiarsko) – oba dekorowane mozaikami projektu Krystyny Zgud-Strachockiej (ur. 1924) we wnętrzach (w kinie również na elewacji), wyznaczyły także symboliczny wręcz powrót architektury polskiej do modernizmu po epizodzie socrealizmu⁸⁴. Autor hotelu „Cracovia” opracował również projekt urbanistycznego otoczenia obiektu. Pragmatycznie ograniczył się w nim do zagospodarowania przestrzeni między hotelem a Muzeum Narodowym dwoma placami rozdzielonymi ulicą skierowaną w stronę Błoni; przeznaczył place na parkingi należące do obu obiektów. Jednocześnie nie angażował się w problem linii tramwajowej, którą racjonalnie pozostawił w istniejącym przebiegu.

Budowa hotelu „Cracovia” była też elementem utrwalania pierzei zabudowy wzdłuż alei Focha. W jej końcowym odcinku zlokalizowany został zespół czterech pawilonów Bursy dla Szkół Ponadpodstawowych, zaprojektowany w 1951 roku przez architekta Józefa Gołęba (1904–1973) z Biura Projektów „Miastoprojekt”, dobrze wpisany w niski gabaryt zabudowy willowej w tym rejonie. Budynki Bursy, mimo że powstały w okresie socrealizmu, zostały ukształtowane pod wpływem modernistycznej stylistyki francuskiego architekta Augusta Perreta (1874–1954), szczególnie z czasu projektowanej przez niego odbudowy po II wojnie światowej miasta Hawr w Normandii (dziś wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO)⁸⁵.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Witold Cęckiewicz. *Monografia*, t. 1: *Rozmowy o architekturze. Projekty*, red. Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Michał Wiśniewski, Kraków 2015, s. 44–45.

⁸³ Witold Cęckiewicz, *Hotel „Cracovia” w Krakowie*, „Architektura”, 1968, nr 9 (250), s. 342–348; Witold Cęckiewicz. *Monografia*, t. 2: *Socrealizm, socmodernizm, postmodernizm. Eseje*, red. Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Michał Wiśniewski, Kraków 2015; M. Biernat, J. Zbiegień, „Cracovia” od hotelu do zabytku, op. cit., s. 178–189.

⁸⁴ M. Wiśniewski, M. Karpińska, D. Leśniak-Rychlak, D. Jędruch, *Modernizm, socmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik*, op. cit.

⁸⁵ W trudnym dla twórców okresie socrealizmu i izolacji od kultury europejskiej osiągnięcia te były znane zapewne dzięki czasopiśmu fachowemu „L’Architecture d’Aujourd’hui”.

Podobne cechy miała siedziba Biura Projektowego „Miastoprojekt” zlokalizowanego blisko zbiegu alei Focha i ulicy Kraszewskiego (nr 36), zbudowanego w latach 1951–1955 również według projektu Józefa Gołąba⁸⁶. Rytmicznie artykułowana fasada tego biurowca wykazywała pierwotnie większy wpływ socrealizmu dzięki zwieńczeniu dekoracyjną attyką, dziś niezachowaną.

Prawie wszystkie obiekty istniejące do tego czasu przy Błoniach zostały w okresie powojennym przebudowane, nie były bowiem objęte ochroną konserwatorską. Szczególnie istotne zmiany należy odnotować na terenie historycznych Oleandrów. Były one związane z inwestycjami mającymi upamiętnić 600. rocznicę założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego, przypadającą na rok 1964⁸⁷. Powstały wtedy nowe budynki, wszystkie zaprojektowane przez architektów z krakowskiego „Miastoprojektu”:

- Wydział Matematyki i Fizyki (ul. Reymonta 4), projekt: 1959–1963, architekt: Stanisław Antoni Juszczyk (1905–1977), współpraca: architekt Ludomira Leszczyńska (1921–2008), realizacja: 1960–1964 (I etap), 1964–1970 (II etap)⁸⁸;
- Instytut Zoologii (ul. Ingardena 6) (obecnie Instytut Psychologii UJ), projekt: 1960–1964, architekt: Zbigniew Olszakowski (1908–1993), realizacja: 1965–1966⁸⁹, pawilony dla Muzeum Biologii i Zoologii (1967–1968);
- gmach Akademii Rolniczej (d. Wydział Rolny UJ, obecnie budynek Wydziału Hodowli i Biologii Zwierząt, gmach główny Uniwersytetu Rolniczego, al. A. Mickiewicza 24–28), projekt i realizacja: (1961–1964) architekt: Stanisław Antoni Juszczyk, współpraca: architekt Maria Bińkowska (1924–2016), mozaiki we wnętrzu Krystyna Zgud-Strachocka⁹⁰.

Program inwestycji jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego objął także rozbudowę już istniejących obiektów związanych z tą uczelnią:

- w latach 1961–1963 gmach Biblioteki Jagiellońskiej został nieco powiększony poprzez

przedłużenie skrzydła z rozbudowaną czytelnią główną według projektu architekta Jerzego Wierzbickiego (1906–1994) z Warszawy;

- w 1966 roku Dom Akademicki (od 1948 Dom Studencki „Żaczek”) otrzymał nowe skrzydło boczne, wzniesione według projektu architekta Włodzimierza Borkowskiego (1910–1966) z krakowskiego „Miastoprojektu”.

Na terenie Oleandrów rozbudowany został także dawny Miejski Dom Wycieczkowy, po wojnie Schronisko Młodzieżowe PTSM. W 1976 roku otrzymało ono dodatkową kondygnację (zabudowującą dawny taras), zamiast powiększenia o pierwotnie projektowane skrzydła⁹¹.

Budowa Domu Legionistów na Oleandrach według oryginalnego projektu nie była kontynuowana. W miejscu niezrealizowanego skrzydła wzniesiony został w latach 1977–1978 wolnostojący biurowiec (al. 3 Maja 9) należący do instytucji „Petroinform” (Ośrodka Organizacji i Informacji Przemysłu Petrochemicznego), zaprojektowany przez architekta Tadeusza Suwaja (1931–2017) z Pracowni Projektowej „Miastoprojekt”⁹². Ten pięciopiętrowy wieżowiec o kurtynowych, przeszklonych elewacjach z oknami w układzie pasowym, zintegrowany stylistycznie z piętrowym pawilonem⁹³, zyskał tytuł architektonicznego Mister Krakowa 1977.

Nowy gmach Muzeum Narodowego został dokończony w latach 1982–1986. Dobudowano brakującą połowę. Wobec zaginięcia oryginalnej przedwojennej dokumentacji projektowej konieczna okazała się jej odtworzenie (z nieznacznymi modyfikacjami), co było możliwe dzięki zaangażowaniu laureatów konkursu z 1934 roku, architektów Bolesława Schmidta, Juliusza Dumnickiego i Janusza Juraszyńskiego, którzy współpracowali z architektem Włodzimierzem Maroną (1911–1994) z krakowskiego „Miastoprojektu”⁹⁴.

Powrócił również problem kształtowania placu przed Muzeum; jego projekt opracował architekt-urbanista Jerzy Plesner (1929–2019), również z „Miastoprojektu”⁹⁵. Projekt pozostał niezrealizowany.

⁸⁶ Jacek Purchla, Marcin Fabiański, *Historia architektury Krakowa w zarysie*, Kraków 2001, s. 320.

⁸⁷ Por. Mieczysław Klimaszewski, *Rozbudowa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Założenia*, „Architektura”, 1964, nr 10 (203), s. 385; Stanisław Ciechanowski, *Parcela Senacka w Krakowie*, „Architektura”, 1964, nr 10 (203), s. 387–402. Autor ze względu na poprawność polityczną tego okresu nie użył nazwy Oleandry.

⁸⁸ S. Ciechanowski, *Parcela senacka*, op. cit., s. 394–395.

⁸⁹ Ibidem, s. 396–397.

⁹⁰ Ibidem, s. 392–393.

⁹¹ B. Zbroja, *Edward Kreisler*, op. cit., s. 196.

⁹² Tadeusz Suwaj, por. ANK, sygn. 29 (zespół 789-Miastoprojekt), nr 3001–3003.

⁹³ Por. Fotografie archiwalne: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/4281 310, 311; ANK, sygn. 29/1872, poz. 188.

⁹⁴ M. Włodarczyk, *Nowy Gmach Muzeum Narodowego w Krakowie*, op. cit.

⁹⁵ Jerzy Plesner, *Muzeum Narodowe w Krakowie. Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego*, skala 1:1000, Archiwum MNK, sygn. 12/716.

wany i plac był nadal użytkowany jako prowizoryczny parking. W roku 1982 stanął przy nim dość nieoczekiwane pomnik Stanisława Wyspiańskiego, dzieło artysty-rzeźbiarza Mariana Koniecznego (1930–2017), po zakwestionowaniu pierwotnie sugerowanej lokalizacji monumentu na placu Szczepańskim przed Pałacem Sztuki⁹⁶. Nowa lokalizacja luźno nawiązywała do dawniejszej idei ustawienia przed Muzeum akcentu rzeźbiarskiego w formie pomnika, ale była prowizoryczna.

Rozbudowa dawnego szpitala reumatologicznego przy al. Focha powiększyła jego kubaturę dwukrotnie, ale z zachowaniem pierwotnego gabarytu.

Istotne znaczenie miało powstanie nowych obiektów sportowych, wykorzystujących starsze lokalizacje. W 1953 roku powstał trzeci z kolei stadion piłkarski TS „Wisła”, zlokalizowany w miejscu toru żużlowego, który w 1948 roku urządzono po północnej stronie stadionu piłkarskiego z okresu międzywojennego. Nowy stadion „Wisły” był częścią budowy większego zespołu, w którego skład weszła także kryta hala sportowo-widowiskowa na 4000 miejsc siedzących, stojąca osobno od strony ul. Reymonta (nr 22). Trzeci stadion TS „Wisła” usytuowany był prostopadle do osi alei 3 Maja, miał boisko otoczone bieżnią lekkoatletyczną i trybuny murowane przy dłuższych bokach, zwieńczone monumentalnymi loggiami filarowymi, tzw. bramami brandenburskimi. W 1985 roku rozpoczęto jego etapową modernizację, która się nie powiodła. W 2003 roku stadion ten został rozebrany⁹⁷.

W 1957 roku na Błoniach powstał nowy stadion należący do KS „Zwierzyniecki”. Zajął on część terenu odebraną klubowi „Juwenia”. KS „Zwierzyniecki”, założony w 1921 roku przez byłych zawodników KS „Cracovia”, nie posiadał wcześniej własnego stadionu⁹⁸.

Historyczny stadion TS „Cracovia” długo zachowywał swoją oryginalną formę, choć w 1963 roku utracił w pożarze charakterystyczne drewniane trybuny. Zostały one odbudowane w roku 1967 i poddane bieżącemu remontowi w 1979 z zachowaniem ziemnego nasypu otaczającego boisko. Stadion dostrwał do czasu próby kolejnego remontu rozpoczę-

tego w 2001 roku, z którego jednak zrezygnowano, podejmując decyzją o rozbiórce starego obiektu i zastąpieniu go nową konstrukcją (o czym piszę niżej)⁹⁹.

W okresie powojennym podkreślano nie tylko znaczenie aerosanitarne Błoni dla przewietrzania miasta, ale także ich walory krajobrazowe¹⁰⁰. Ważna była nadal funkcja parku ludowego (choć systematycznie zanikająca). Przede wszystkim Błonia zaczęły przejmować rolę „zielonego salonu miasta”. Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, dzięki inicjatywie autora niniejszego artykułu pełniącego wówczas funkcję Głównego Konserwatora Zabytków miasta Krakowa, wyeliminowano z terenu Błoni kiermasze handlowe, wesołe miasteczka, cyrki itp., dewastujące zieloną nawierzchnię łąki. Uwypukliła się natomiast symboliczna rola Błoni jako miejsca między kopcem Kościuszki a królewskim Wawelem, łączącego narodowe Sacrum i Profanum. Przyczyniły się do tego papieskie msze święte odprawiane wielokrotnie przez Ojca Świętego Jana Pawła II, Benedykta XVI i Papieża Franciszka dla milionów wiernych (il. 24)¹⁰¹. Odbывают się tutaj także inne prestiżowe wydarzenia, jak mistrzostwa świata w łucznictwie, międzynarodowe zawody balonowe, zlot 100-lecia Harcerstwa Polskiego, a także zdarzenia tak pożyteczne, jak loty sanitarnego helikoptera, który wykorzystuje małe lądowisko, dyskretnie umieszczone przy końcu Błoni, od strony ul. Piastowskiej (il. 25).

Ale jest też druga strona medalu. Pomijając historyczne już zagrożenia ze strony obu totalitaryzmów XX wieku: nazistowskiego i komunistycznego, gdy Błonia miały być zabudowane, raz w czasie II wojny światowej (o czym już wspomniano) i ponownie – w końcu lat sześćdziesiątych – jako dzielnica szkół artystycznych¹⁰², należy wspomnieć o tendencjach destrukcyjnych powodowanych przesłankami ideologicznymi (jak np. wrogość wobec Domu

⁹⁹ https://www.wikipasy.pl/Historia_stadionu_Cracovii, dostęp: 15.12.2023.

¹⁰⁰ Por. A. Ptaszycka, *Oblicze urbanistyczne*, op. cit., s. 379. Krajobrazowy status Błoni określiła ich sytuacja w otulinie Bielańsko-Tynieckiego Parku Krajobrazowego (ustanowionego w 1981 roku), por. Rozporządzenie Wojewody Małopolskiego z dnia 17 października 2006 roku, patrz: „Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego”, nr 654, poz. 3997.

¹⁰¹ Obecność Jana Pawła II upamiętnia pomnik-głaz tatrzański umieszczony obok lokalizacji ołtarza papieskiego, zaprojektowany przez krakowskiego rzeźbiarza prof. Stefana Douse. Jego odsłonięcie nastąpiło w dniu 16 października 1997 roku, por. „Dziennik Polski”, 1997, nr 243 (16 213) z dn. 17 października.

¹⁰² Zygmunt Ziobrowski, Magdalena Jaśkiewicz, Robert Kuzianik, *Blaski i cienie planowania*

⁹⁶ Katarzyna Bik, *Pomnik Wyspiańskiego zmienił miejsce*, <https://mnk.pl/aktualnosci/pomnik-wyspiańskiego-zmienił-miejsce>, dostęp: 15.12.2023.

⁹⁷ O historii stadionu Wisły por.: <http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Dzieje-stadionu>, dostęp: 15.12.2023.

⁹⁸ https://wikipedia.org/wiki/Zwierzyniecki_Krakow, dostęp: 15.12.2023.

24. Msza na Błoniach podczas ostatniej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, 2002. Fot. Łukasz Trzciniński. Za: Jacek Purchla, *Kraków w Europie Środką*, Kraków 2016, s. 212–213

Legionistów im. Piłsudskiego, który został celowo pozbawiony możliwości dokończenia) czy równie szkodliwymi zamierzeniami inwestycyjnymi. Niektóre z nich zostały zażegnane. W 1989 roku krakowska firma „Wawel Tourist” planowała budowę dużego hotelu przy ulicy Mydlnickiej na Małych Błoniach, do czego wówczas nie doszło¹⁰³. W połowie lat dziewięćdziesiątych pojawiła się niefortunna propozycja lokalizacyjna dotycząca umieszczenia na Błoniach, w pobliżu Oleandrów, konnego pomnika Marszałka Józefa Piłsudskiego; miał go wykonać artysta-rzeźbiarz Andrzej Pityński (1947–2020) mieszkający w Stanach Zjednoczonych.

Kontrowersji nie budziła natomiast rozbudowa (III etap budowy) gmachu Biblioteki Jagiellońskiej polegająca na wzniesieniu jego tylnego skrzydła, z wejściem od strony Oleandrów, przeprowadzona w latach 1995–2001 według projektu architekta Romualda Loeglera (ur. 1940) we współpracy z architektką Ewą Fitzke¹⁰⁴.

W 2000 roku została podjęta próba redefinicji zagospodarowania przestrzennego Błoni w warunkach gospodarki rynkowej. Celowi temu miało służyć VIII Międzynarodowe Biennale Architektury zorganizowane przez krakowski oddział Stowarzyszenia

rozwoju przestrzennego Krakowa. Fakty i wspomnienia, Warszawa–Kraków 2023, s. 62–63.

¹⁰³ *Nie będzie hotelu na Krakowskich Błoniach*, „Dziennik Polski”, 1989, nr 246 (13 600) z 21 października, s. 1–2.

¹⁰⁴ MW (Michał Wiśniewski), *Nowe skrzydło Biblioteki Jagiellońskiej*, w: M. Wiśniewski, M. Karpińska, D. Leśniak-Rychlak, D. Jędruch, *Modernizm, socjmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik*, op. cit., s. 172.

25. Lądowisko sanitarne na Błoniach, fot. Z. Beiersdorf, 2016

Architektów Polskich we współpracy z samorządowymi władzami miasta¹⁰⁵. Biennale zorganizowane pod hasłem „Piękno, etyka, ekologia” przyniosło, oprócz potwierdzenia tradycyjnych funkcji Błoni jako obszaru rekreacji i sportu, różne propozycje, między innymi budowy hoteli na ich obrzeżu czy koncepcje tak kontrowersyjne jak organizacja tutaj farmy wiatraków energetycznych. Pozytywnym rezultatem przygotowań do VIII Międzynarodowego Biennale Architektury było wpisanie Błoni do Rejestru Zabytków (pozycja A 1114, decyzja z 7 kwietnia 2000)¹⁰⁶. Wpis ten został niestety ograniczony do zielonej płyty Błoni, bez uwzględnienia ich otoczenia.

¹⁰⁵ *VIII Międzynarodowe Biennale Architektury Kraków 2000*, op. cit.

¹⁰⁶ *Rejestr Zabytków Nieruchomych Województwa Małopolskiego*, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Kraków 2007, s. 49, poz. 727.

W następstwie Biennale jako etapu studialnego pojawił się postulat konieczności opracowania planu zagospodarowania przestrzennego dla rejonu Błoń¹⁰⁷. Poprzedziło go Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa uchwalone w 2003 roku¹⁰⁸, a następnie zmienione w 2008¹⁰⁹. W ślad za Studium nastąpiło przygotowanie serii planów zagospodarowania przestrzennego dla Błoń¹¹⁰ i arbitralnie wydzielonych części ich otoczenia, opatrzonych nazwami: TS „Wisła”¹¹¹, „Cracovia”¹¹², Małe Błonia¹¹³, Półwie Zwierzynieckie¹¹⁴, Piastowska II (Za Rudawą)¹¹⁵. Na

¹⁰⁷ Zgłosił go architekt Mikołaj M. Kornecki (opracowanie w posiadaniu autora).

¹⁰⁸ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa, Uchwała nr XII/87/03 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 kwietnia 2003 roku.

¹⁰⁹ Uchwała nr CXII/1700/14 z dnia 9 lipca 2014 roku w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa.

¹¹⁰ Uchwała nr CXIII/1699/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 9 lipca 2014 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru Błonia Krakowskie, ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego, poz. 4035 z dnia 17 lipca 2014 roku.

¹¹¹ Uchwała nr LX/776/08 Rady Miasta Krakowa z dnia 17 października 2008 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „TS Wisła”, ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 8, poz. 43 z dnia 15 stycznia 2009 roku; Uchwała nr XXIII/292/11 z dnia 31 sierpnia 2011 roku w sprawie uchwalenia zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „TS Wisła” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 461, poz. 4424 z dnia 29 września 2011.

¹¹² Uchwała nr LX/777/08 Rady Miasta Krakowa z dnia 17 grudnia 2008 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla obszaru „Cracovia” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 7, poz. 42 z dnia 15 stycznia 2009.

¹¹³ Uchwała nr LXXIX/1184/13 Rady Miasta Krakowa z dnia 10 lipca 2013 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Małe Błonia” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 19 lipca 2013, poz. 4598.

¹¹⁴ Uchwała nr CXXIV/3376/23 Rady Miasta Krakowa z dnia 6 grudnia 2013 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Półwie Zwierzynieckie” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 14 grudnia 2013, poz. 8825.

¹¹⁵ Uchwała nr C/2709/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 23 listopada 2022 roku w sprawie uchwalenia Miejsco-

uchwalenie czekają plany obszarów: Cichy Kącik, Reymonta/Oleandry i park Jordana.

Kluczowy dla omawianego rejonu projekt zagospodarowania przestrzennego Błoń krakowskich, mimo że uchwalony późno (2014), daje podstawę do utrwalenia ochrony dotychczasowego charakteru Wielkiej Łąki, a przede wszystkim przeciwdziałania próbom uszczuplenia ich na rzecz nowych inwestycji. Co więcej, zasięg ochronny terenu objętego planem sięga (w nawiązaniu do starszych koncepcji urbanistycznych) do budynku TG „Sokół”, wykluczając likwidację tego zabytkowego budynku i należącego do Towarzystwa boiska. Zanim to nastąpiło, z obrzeża Błoń zniknęło szereg obiektów, w tym stare stadiony Wisły i Cracovii oraz przedwojenne kąpielisko miejskie i Miejski Stadion Lekkoatletyczny.

W 2003 roku rozebrano powojenny Stadion TS „Wisła”, trzeci w historii tego Klubu, który został zastąpiony obecnym, czwartym już z rzędu, zbudowanym etapowo w latach 2004–2006 i 2007–2011 Stadionem Miejskim im. H. Reymana (taka nazwa od 2008 roku). Autorem projektu opracowanego w 2003 roku i znowelizowanego w 2007, zgodnie ze wskazaniami UEFA w związku ze staraniami Krakowa o organizację zawodów Euro 2012, jest Wojciech Obtulowicz (1934–2011)¹¹⁶. Starsza koncepcja stadionu określała jego przeznaczenie dla 25–30 tysięcy widzów, nowsza pozwala ich pomieścić 33 326. Masywny czworoboczny budynek stadionu ma boisko otoczone trybunami betonowo-stalowymi, dwupoziomowymi w skrzydłach dłuższych i jedno-poziomowymi w skrzydłach krótszych. Wszystkie trybuny osłaniają dachy pulpitemowe, mocowane na stalowychciągach. Pod trybunami na kilku poziomach umieszczono pomieszczenia administracyjne, komercyjne oraz zaplecze techniczne.

W miejscu wyburzonego ziemnego stadionu TS „Cracovia” w latach 2009–2010 wybudowano nowy stadion z boiskiem otoczonym murem czworobokiem trybun i skrzydłem zaplecza (szatnie i administracja), według projektu z 2008 roku opracowanego przez hiszpańskie konsorcjum Estudio Lamela i Sener Ingenieria y Systemas¹¹⁷. Elegancka architektura tego stadionu o stosunkowo niewysokim, piętro-

wego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Piastowska II” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 2 grudnia 2022, poz. 7952.

¹¹⁶ https://pl.wikipedia.org/wiki/Stadion_Miejski_w_Krakowie, dostęp: 15.12.2013.

¹¹⁷ <https://www.lamela.com/projects/krakow-stadium/>, dostęp: 24.08.2024. Carlos Lamela jest architektem cenionym w skali międzynarodowej; jego dziełem są m.in.

wym gabarycie nieźle wpisała się w krajobraz otoczenia Błoń. W 2008 roku powstał projekt kolejnego obiektu klubowego: Hali „KS Cracovia 1906” z Centrum Sportu Niepełnosprawnych, autorstwa krakowskich architektów Piotra Lewickiego i Kazimierza Łataka¹¹⁸. Obiekt usytuowany na jednej z ostatnich wolnych działek przy alei Focha 40, blisko Rudawy, został wzniesiony dopiero w latach 2015–2018. Niski budynek, nakryty trawiastym dachem, również dobrze wpisał się w otoczenie Błoń¹¹⁹.

Dawne Kąpielisko Miejskie przejęte przez „Cracovię”, czynne (mimo zaniedbania) do schyłku XX wieku, zostało zlikwidowane i wyburzone¹²⁰, z wyjątkiem dwóch niewielkich ceglanych budynków: piętrowej części szatni i, stojącej obok, stacji filtrów. Teren przejęła firma „Błonia-Sport”, która urządziła tu kryte korty tenisowe, umieszczone w tenisowych halach pneumatycznych, tzw. balonach. W latach 2016–2017 odbudowano tutaj tylko parterową część ceglaneanego pawilonu dawnych szatni (według projektu architekta Marcina Stelmacha z Krakowa) jako zaplecze gastronomiczne dla nowego zespołu, modyfikując nieco formę architektury w stosunku do oryginału (większe okna).

Całkowicie zniknął dawny Miejski Stadion Lekkoatletyczny, mimo udokumentowania jego zabytkowej wartości w opracowaniu konserwatorskim wykonanym w 1995 roku¹²¹. Miejsce po jego wyburzeniu podzielono na obszerne działki, na których dotychczas wybudowano w latach 2019–2023 trzy wielkie, siedmiokondygnacyjne obiekty hotelowe:

- Hyatt Place Krakow (al. 3 Maja 47a) należąca do międzynarodowej sieci, zaprojektowane przez Biuro STANDart Architekci (Architekci Joanna Mirska & Tomasz Gurgul) z Krakowa;
- AC Hotel Kraków – grupy Marriott (al. 3 Maja 51), największy hotel tej sieci w Polsce¹²², za-

projektowany przez B2 Studio (architekci Józef Białasik i Witold Bolek) z Krakowa

- prywatny hotel studencki Shed living Cracow (al. 3 Maja 51a), zaprojektowany również przez B2 Studio.

Proces zapewniania wolnych jeszcze działek nie został zakończony.

Fatalnie potoczyła się historia budowlana tak wartościowego obiektu jak Dom Legionistów przy Oleandrach. Kolejny raz – w sytuacji, jaka nadarzyła się po rozebraniu biurowca „Petroinformu” w 2014 roku – zrezygnowano z kontynuowania pierwotnej idei tego założenia (nawet realizowanej językiem współczesnych form architektonicznych). Na jego miejscu wybudowano w latach 2014–2016 wielki obiekt biurowo-apartamentowy (ul. Oleandry 9), o przeszklonych elewacjach banalnie nawiązujących do postmodernistycznego dekonstruktywizmu, zaprojektowany przez Biuro Architektoniczne Moon Studio z Krakowa.

Zdecydowanie szczęśliwiej potoczyły się losy hotelu „Cracovia”. Był on zagrożony rozebraniem albo przebudową na obiekt komercyjny, lecz ostatecznie, po wpisaniu do Rejestru Zabytków Województwa Małopolskiego (nr. A-1461 M z 4 listopada 2006 roku), został w 2016 roku wykupiony przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego z przeznaczeniem na Muzeum Architektury i Designu oraz Modelowe Centrum Wspomagania Przemysłów Kreatywnych, które mają stanowić oddział stojącego naprzeciwko Muzeum Narodowego w Krakowie¹²³. W 2023 roku zorganizowany został konkurs na opracowanie koncepcji architektonicznej adaptacji budynku na powyższy cel. Wygrało go Biuro Architektoniczne Lewicki-Łatak z Krakowa oraz architekt Dariusz Herman. Zgodnie z warunkami konserwatorskimi zakłada on zachowanie bryły, elewacji i reprezentacyjnych wnętrz obiektu, z równoczesną przebudową układu przestrzennego części mieszkalnej konieczną dla funkcji muzealnej. Realizacyjny projekt techniczny zaplanowano na lata 2024–2025¹²⁴.

Ożywienie inwestycyjne w rejonie Błoń objęło również nowy gmach Muzeum Narodowego i jego otoczenie. W 2004 roku Fundacja Twórców Architektury współpracująca z Dyрекcją Muzeum zapro-

stadiony sportowe w Hiszpanii i nowy budynek portu lotniczego w Warszawie (2002).

¹¹⁸ <https://sztuka-architektury.pl/article/11514/hala-ks-cracovia-1906-biura-projektow-lewicki-latak>, dostęp: 15.12.2023.

¹¹⁹ Budynek ten otrzymał Honorową Nagrodę SARP 2020.

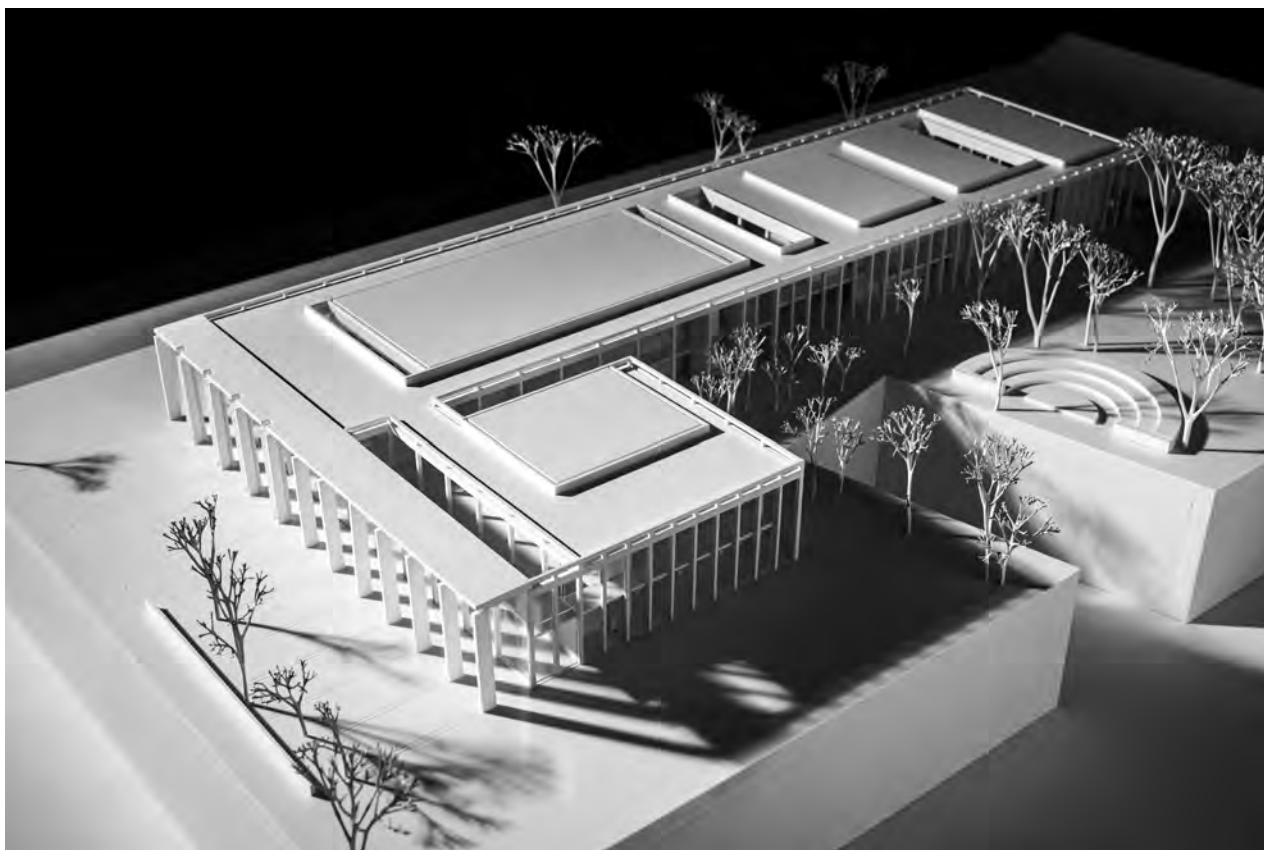
¹²⁰ <https://lovekrakow.pl/aktualności/Cracovia-odnowienie-uzytki-przy-al-3-maja-powstanie-tam-osrodek-sportowy-5783>, dostęp: 15.05.2024.

¹²¹ *Miejski Park Sportowy, Dokumentacja konserwatorska* (wydruk komputerowy) oprac. Stanisław Stawiński, Joanna Hiżycka, Kraków 1995; egzemplarz w archiwum Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.

¹²² https://www.piaparthotels.pl/ac_hotel_by_marriot_krakow, dostęp: 10.05.2024.

¹²³ M. Biernat, J. Zbiegień, „Cracovia” od hotelu do zabytku, op. cit., s. 204.

¹²⁴ <https://architektura.muratorplus.pl/konkursy/muzeum-architektury-i-designu-w-krakowie-zaprojektuje-biuro-lewicki-latak-aa-K4td-GRvD-C1ck.html>, dostęp: 15.12.2023.

26. Makieta Krakowskiego Centrum Muzyki, proj. M. Dunikowski, J. Kutniewski, 2023, <https://www.architekturaibiznes.pl/krakowskie-centrum-muzyki-be-ddjm,6640.html>

ponowala powstanie nowego budynku muzealnego, który mialby stanc po zachodniej stronie istniejacego. W drodze wewnetrznego konkursu wybrano koncepcje projektowa przygotowana przez biuro architekta Romualda Loeglera¹²⁵. Do realizacji jednak nie doszlo. Nieco pozniej, w latach 2014–2015, Muzeum pozyskalo projekt modernizacji dachu na nowym gmachu opracowany przez Biuro Projektowe Boleslawa Stelmacha (ur. 1956) z Lublina. Jego celem sa rozwiązania przyjazne srodowisku: zielony dach pokryty trawnikiem, instalacje fotowoltaiczne, a takze urzadzenie tarasu widokowego. Jednoczesnie z udzialem Zarzadu Dróg Miejskich Krakowa uporzadkowany zostal plac przed Muzeum. Istniejacy tam dotychczas parking zostal przeniesiony pod ziemie i zastapiony przez strefe spotkan i relaksu, z drzewami w donicach zintegrowanymi z meblami miejskimi o charakterze lezanek. Nowa aranżacja placu spowodowala przeniesienie wspomnianego wznieśnienia pomnika Stanisława Wyspiańskiego na skwer przylegly od zachodu.

¹²⁵ Adam Nizio, Katarzyna Baranowska, *Rozbudowa Nowego gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie*, Poznań 2005.

Napór inwestycyjny w rejonie Błoni trwa. W koncu 2022 roku na miejscu fortu FS 4 na Małych Błoniach w pobliżu Cichego Kącika rozpoczela się budowa Krakowskiego Centrum Muzyki (ul. Piastowska 20). Projekt tego obiektu (il. 26) opracowali w 2020 roku architekci Marek Dunikowski i Jarosław Kutniewski z zespołem Biura Projektów BE DDJM Architekci z Krakowa. Budynek Centrum o powściągliwej, minimalistycznej architekturze, na rzucie litery L, z salą koncertową na 1000 słuchaczy, zagłębioną nieco w ziemi dla spełnienia ograniczeń gabarytowych i dwiema salami prób dla prestiżowych miejskich orkiestr: „Capella Cracoviensis” i „Simfonietta Cracovia”, ma być poprzedzony oszklonym filarowym portykiem-foyer. W sąsiedztwie zaprojektowano niewielki kryty parking. Całość ma być otoczona komponowaną zielenią. Otwarcie Centrum przewidziano w sezonie 2025/2026. Twórcy krakowskiego obiektu wykorzystali doświadczenia zdobyte podczas realizacji wcześniejszego projektu Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Łusławicach¹²⁶.

¹²⁶ <https://www.architekturaibiznes.pl/krakowskie-centrum-muzyki-be-ddjm,6640.html>, dostęp: 15.12. 2023.

Zagrożenia Błoni nie ustają, mimo że są objęte ochroną konserwatorską jako przestrzeń wpisana do Rejestru Zabytków i mająca obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego o charakterze ochronnym. W 2021 roku pojawił się pomysł nasadzeń kęp krzewów na Błoniach, który zagroził ich utrzymaniu jako łąkowej przestrzeni otwartej. Interwencja Miejskiego Konserwatora Zabytków zapobiegła tej dewastacji. Nieco wcześniej, w 2019 roku władze miasta Krakowa wraz Polskim Klubem Wyścigów Konnych i Małopolską Hodowlą Roślin Sp. z o. o. podpisały list intencyjny w sprawie utworzenia na Błoniach toru wyścigów konnych¹²⁷. Pomysł reaktywowania w Krakowie hipodromu byłby niezły, gdyby nie do-

tyczył Błoni (gdzie jest wykluczony), ale został powiązany z rekultywacją terenów przemysłowych, np. hałd żużla wielkopiecowego w Nowej Hucie, na cele parkowo-rekreacyjno-sportowe (wzorem okręgów europejskich). Takie rozwiązanie powinno być uwzględnione w nowej strategii rozwoju miasta, która powstaje w formie Planu Ogólnego Krakowa¹²⁸.

Podsumowując powyższe rozważania, chciałbym wyrazić przekonanie, że mimo niepowodzeń z okresu powojennego Błonia są nadal najbardziej niezwykłą zieloną przestrzenią otwartą w Krakowie, a zabudowa przy Błoniach jest wyróżniającym się zespołem architektury z różnych epok, szczególnie z okresu odzyskania niepodległości i II Rzeczypospolitej.

¹²⁷ <https://krknews.pl/dobra-wiadomosc-dla-milosnikow-jazdy-konnej-tor-do-wyscigow-bedzie-reaktywowany/>, dostęp: 30.04.2024.

¹²⁸ Uchwała Nr CXXVI/3470/24 Rady Miasta Krakowa z dnia 17 stycznia 2024 roku w sprawie przystąpienia do opracowania Planu Ogólnego Miasta Krakowa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie
„Mappa Pomnika Kościuszki na Górze S-ty Bronisławy [...] z należącymi do tegoż Gróntami”, 1832, oprac. Karol Belcikowski, WMK-Okr. 22 (Kopiec Kościuszki).

Archiwum planów Budownictwa Miejskiego, sygn. 29/1410/0/2.23/ABM Regulacja II 276.

Archiwum planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM, fasc. 652.

Plan regulacji gruntów poportecznych przed parkiem dra Jordana 1:1000 opracowany przez Andrzeja Kłęczka i Kazimierza Teleśnickiego w Oddziale B Budownictwa Miejskiego, zatwierdzony przez Radę Miejską 5 października 1923, sygn. III-107- Regulacje publ.

Spuścizna po Adolfie Szyszko-Bohuszu, Archiwum planów Budownictwa Miejskiego, 29, nr 651.

Sygn. 29/1872, poz. 188.

Zespół 789-Miastoprojekt ANK, sygn. 29, nr 3001–3003.

Narodowe Archiwum Cyfrowe:
Sygn. 3/4281 310, 311.

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (Muzeum Krakowa):

Okoń Tadeusz, *Rozplanowanie wylotu ul. Wolskiej*, rys. ołówkiem, papier, MNK Nr. Ks. Skontr. 10164/43 recto.

—, Szkicownik, MNK Nr. Skontr. 10164/43, karty 13–48.

Dokumenty administracyjne

„Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. VIII, Kraków 1887.

„Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XLII, Kraków 1921.

„Dziennik Rozporządzeń Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XIV, Kraków 1933.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa, Uchwała nr XII/87/03 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 kwietnia 2003 roku.

Uchwała nr LXXIX/1184/13 Rady Miasta Krakowa z dnia 10 lipca 2013 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Małe Błonia” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 19 lipca 2013, poz. 4598.

Uchwała nr C/2709/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 23 listopada 2022 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Piastowska II” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 2 grudnia 2022, poz. 7952.

Uchwała nr CXII/1700/14 z dnia 9 lipca 2014 roku w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa.

Uchwała nr CXIII/1699/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 9 lipca 2014 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru Błonia Krakowskie, ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego, poz. 4035 z dnia 17 lipca 2014 roku.

Uchwała nr CXXIV/3376/23 Rady Miasta Krakowa z dnia 6 grudnia 2013 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „Półwie Zwierzynieckie” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego z dnia 14 grudnia 2013, poz. 8825.

Uchwała nr LX/776/08 Rady Miasta Krakowa z dnia 17 października 2008 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „TS Wisła”, ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 8, poz. 43 z dnia 15 stycznia 2009 roku.

Uchwała nr LX/777/08 Rady Miasta Krakowa z dnia 17 grudnia 2008 roku w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla obszaru „Cracovia” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 7, poz. 42 z dnia 15 stycznia 2009.

Uchwała nr XXIII/292/11 z dnia 31 sierpnia 2011 roku w sprawie uchwalenia zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego obszaru „TS Wiśła” ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego nr 461, poz. 4424 z dnia 29 września 2011.

Rejestr Zabytków Nieruchomych Województwa Małopolskiego, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Kraków 2007.

Rozporządzenie Wojewody Małopolskiego z dnia 17 października 2006 roku, w: „Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego”, nr 654, poz. 3997.

Czasopisma

„Dziennik Polski”, 1997, nr 243 (16 213) z 17 października.

„Materiały i Studia Sekcji Historycznej MPK Kraków”, 1987, nr 1.

„Przegląd Sportowy”, 1922, R. II, nr 4, z dn. 27 stycznia.

„Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1936, R. 29, nr 4.

Opracowania

A.B. (Aneta Borowik), *Dom Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, w: *Reakcja na modernizm. Architektura Adolfa Szyszko-Bohusza*, Katalog wystawy, Kraków 2013.

—, *Biblioteka Jagiellońska*, w: Michał Wiśniewski, Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Dorota Jędruch, *Modernizm, socmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik po architekturze Krakowa XX wieku*, Kraków 2023.

Bąk-Koczarska Celina, *Juliusz Leo twórca Wielkiego Krakowa*, Kraków–Wrocław 1986.

Bąkowski Klemens, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911.

—, *Przechadzka historyczna po Błoniach*, w: *Przewodnik po okolicach Krakowa*, Kraków 1909.

Beiersdorf Zbigniew, *Błonia – historia układu przestrzennego i wartości kulturowe*, w: *VIII Międzynarodowe Biennale Architektury Kraków 2000, Przestrzenie otwarte w Mieście XXI wieku, Piękno–Etyka–Ekologia, Materiały Informacyjne*, SARP, Kraków 2000.

—, *Gmach Kliniki Ginekologiczno-Położniczej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dokumentacja naukowo-historyczna*, wydruk komputerowy, Kraków 2004.

—, *Miejski Park Sportowy w Krakowie. In Memoriam*, (w druku).

Bęczkowska Urszula, *Architektura krakowskich klinik uniwersyteckich i zakładów teoretycznych Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w dzielnicy Wesola*, w: *Kliniki i zakłady teoretyczne Collegium Medicum UJ w krakowskiej dzielnicy Wesola. Gmachy i ludzie*, red. Piotr Franaszek, Kraków 2016.

Biernat Marcin, Zbiegień Jerzy, „Cracovia” od hotelu do zabytku, w: *Modernistyczna architektura Krakowa, Problemy konserwatorskie*, „Krakowska Teka Konserwatorska”, T. 9: 2017, Kraków.

Birkenmajer Aleksander, *Nowe budowle biblioteczne*, „Architekt”, 1929, z. 2–3.

Błońska Diana, *Muzeum Narodowe w Krakowie w okresie odzyskania niepodległości*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 43: 2018.

Bogdanowski Janusz, *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków*, Kraków 1979.

Bogunia-Paczyński Andrzej, *Pierwsze wzloty*, „Kraków”, 1987, nr 13.

Broński Krzysztof, *Ruch budowlany w Krakowie pod okupacją hitlerowską*, „Rocznik Krakowski”, T. 53: 1987.

Brzoza Czesław, *Kraków między wojnami. Kalendarium 28 X 1918 – 6 IX 1939*, Kraków 1998.

Cęckiewicz Witold, *Hotel „Cracovia” w Krakowie*, „Architektura”, 1968, nr 9 (250).

Chomicki Piotr, Śledziona Leszek, współpr. aut. Dobosz Piotr, Kowszewicz Edwin, *Rozgrywki piłkarskie w Galicji do roku 1914*, „Historia Sportu”, nr 3, Mielec 2015.

Ciechanowski Stanisław, *Parcela Senacka w Krakowie*, „Architektura”, 1964, nr 10 (203).

Demel Juliusz, *Kraków na przełomie XIX i XX wieku na tle rozrostu i wcielenia przedmieść i gmin podmiejskich (1867–1945)*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, red. Jan Dąbrowski, Biblioteka Krakowska, nr 111, Kraków 1957.

Drexler Ignacy, *Konkursowy plan regulacyjny Wielkiego Krakowa*, Lwów 1911.

Drożdż Mateusz, *Pierwszy wzlot nad Krakowem i krakowskie lotnicze marzenia roku 1910*, „Rocznik Krakowski”, T. 78: 2012.

Dudek Dobiesław, *Dzieje stadionu sportowego TS Wiśła w Krakowie (1914–1924)*, Kraków 2011.

Działalność Zarządu Miasta w 1907 r., w: „Kalendarz Krakowski Józefa Czecha”, 1908.

Dziwoński Kazimierz, *Kraków jutra*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1938, R. 29, nr 4.

Eljasz-Radzikowski Walery, *Kraków*, Warszawa i in., brw. (1900).

Fischer Iwona, *O torze wyścigowym i międzynarodowych wyścigach krakowskich*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 9: 2003.

Gałęzowski Józef, *Wylot ulicy Wolskiej*, Plan w skali 1:1000, Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. III-PL.5493 (ze zbioru J.J. Sykuterów).

Goliński Stanisław, *Błonia i konkurs na wylot ul. Wolskiej w Krakowie*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny”, 1914, R. 4, nr 5.

—, *Na straży Błoni krakowskich*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny”, 1911, R. 1, nr 3.

Gordziałkowski Jan, *Dzieje Komitetu Kopca Kościuski (1820–1994)*, w: *Kościuszcze w hołdzie*, red. Mieczysław Rokosz, Kraków 1994.

Jabłońska Agata, *Cichy Kącik*, w: *Modernizmy. Architektura nowoczesna w II Rzeczypospolitej*, t. 1: *Kraków i województwo krakowskie*, red. Andrzej Szczerski, Kraków 2013.

- Jacko Małgorzata, *Powstanie i działalność Parku „Juwenia” w latach 1911–1939*, w: *Polska kultura fizyczna i turystyka w latach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. Dobiesław Dudek, Kraków 2009.
- Janowski A., *Wystawa architektury i wnętrz w Krakowie*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, 1912, R. 3, nr 28.
- Jasieński Henryk, *Miejski Dom Wycieczkowy*, „Architekt”, 1932, R. 25, z. 1–2.
- , *Dom im. Józefa Piłsudskiego na Oleandrach*, „Architekt”, 1932, R. 25, z. 1–2.
- Jastrzębowska Maria, „Szkłany dom” – architektura i znaczenie ideowe II Domu Akademickiego im. Prezydenta Mościckiego w Krakowie, „Miejsce. Studia nad sztuką i architekturą XX i XXI w.”, T. 3: 2017.
- Kadrowiaczy o sobie (wspomnienia żołnierzy I Kompanii Kadrowej), „Sowiniec. Materiały historyczne”, 2004, nr 24.
- Kalisz Piotr Andrzej, *Oleandry. Kolebka niepodległości*, Kraków 2015.
- Karpińska Marta, *Wacław Nowakowski*, Kraków 2015.
- Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Cracoviana*, cz. 2, opr. Wanda Mossakowska, Warszawa 1986.
- Katalog wystawy architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodem pod parkiem dra Jordana w Krakowie: czerwiec–październik 1912 r.*, 1912.
- Klimas Małgorzata, Lesiak-Przybył Bożena, Sokół Anna, *Wielki Kraków. Rozszerzenie granic Miasta w latach 1910–1915. Wybrane materiały ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*, Kraków 2010.
- Klimaszewski Mieczysław, *Rozbudowa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Założenia*, „Architektura”, 1964, nr 10 (203).
- Kłeczek Andrzej, *O konkursie na wylot ul. Wolskiej*, „Czasopismo Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, R. 1, nr 4, grudzień 1917.
- , *O konkursie na wylot ul. Wolskiej c.d.*, „Czasopismo Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, R. 2, nr 1, styczeń 1918.
- Konkurs na architektoniczne opracowanie gmachu Muzeum Narodowego i urbanistyczne rozwiązanie otoczenia budynku*, „Architektura i Budownictwo”, 1934, nr 10 (1).
- Konkurs na nowy gmach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie*, „Architekt”, 1929, z. 2–3.
- Konkurs na regulację wylotu ul. Wolskiej i okolicznych gruntów w Krakowie*, „Architekt”, 1914, R. 15, z. 6–7.
- Kozioł Andrzej, *Wielka Łąka*, Kraków 2005.
- Kraków. *Rozszerzenie granic 1909–1915*, wyd. Karol Rolle, Kraków 1931.
- Krasnowolski Bogusław, *Atlas historyczny miast polskich*, t. 5: *Małopolska*, z. 1: *Kraków*, red. Zdzisław Noga, Kraków 2007.
- , *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, w: *Wielki Kraków. Materiały sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, Kraków w *Dziejach Narodu*, nr 30, Kraków 2011.
- Kronika. Budowa domu im. Marszałka Piłsudskiego w Krakowie*, „Legion”, 1930, nr 2.
- Kurowski Paweł, *Błonia krakowskie, centrum rekreacji i sportu do 1914 roku*, Warszawa 2023.
- Lempart Maria, *Wielka i mała historia Wielkiej Łąki*, Kraków 2015.
- Lustgarten Józef, *Narodziny krakowskiego sportu*, w: *Kopiec wspomnień*, Kraków 1964.
- Majchrowski Jacek, *Kompania Kadrowa. Portret oddziału*, Kraków 2004.
- „Mappa Pomnika Kościuszki na Górze S-tej Bronisławy [...] z należącymi do tegoż Gróntami”, 1832, oprac. Karol Bełcikowski, Archiwum Narodowe w Krakowie, WMK-Okr. 22 (Kopiec Kościuszki), za: Bogusław Krasnowolski, *Władze i społeczeństwo Wolnego Miasta Krakowa wobec „sprawy narodowej” i „opiekuńczych” dworów*, „Rocznik Krakowski”, T. 85: 2019.
- Marcinek Roman, Myczkowski Zbigniew, *Błonia Krakowskie*, Parki Krakowa, z. 12, Kraków 2013.
- Miejski Park Sportowy. Dokumentacja konserwatorska* (wydruk komputerowy) oprac. Stanisław Stawiński, Joanna Hiżycka, Kraków 1995.
- Mutscher Grau, *Die Bürgerwiese zu Dresden*, Drezno 1989.
- MW (Michał Wiśniewski), *Nowe skrzydło Biblioteki Jagiellońskiej*, w: Michał Wiśniewski, Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Dorota Jędruch, *Modernizm, socmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik po architekturze Krakowa XX wieku*, Kraków 2023.
- Nie będzie hotelu na Krakowskich Błoniach*, „Dziennik Polski”, 1989, nr 246.
- „Najnowszy Plan stoł. król. miasta Krakowa wykonany przez Bud.(ownictwo) Miejs.(kie), Oddz. B w Krakowie w roku 1916”, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. 5: *Małopolska*, z. 1: *Kraków*, red. Zdzisław Noga, Kraków 2007, arkusz I. 30.
- Nizio Adam, Baranowska Katarzyna, *Rozbudowa nowego gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie*, Poznań 2005.
- Nowak Janusz, *Święto zjednoczenia armii w Krakowie w roku 1919*, „Rocznik Krakowski”, T. 55: 1989.
- Pamiętnik V. Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910*, Lwów 1911.
- Pieradzka Krystyna, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*, Biblioteka Krakowska, nr 71, Kraków 1951.
- Pierwszy Zjazd Legionistów. Pamiętnik Zjazdu w Krakowie w dniach 5, 6 i 7 sierpnia 1922: w ósmą rocznicę wymarszu Strzelców na bój o Niepodległość Ojczyzny*, Kraków 1922.
- Plan regulacji gruntów pofortecznych przed parkiem dra Jordana 1:1000 opracowany przez Andrzeja Kłeczka i Kazimierza Teleśnickiego w Oddziale B Budownictwa Miejskiego*, zatwierdzony przez Radę Miejską 5 października 1923, ANK sygn. III-107- Regulacje publ., w: Bogusław Krasnowolski, *Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa*, w: *Wielki Kraków. Materiały sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, Kraków w *Dziejach Narodu*, nr 30, Kraków 2011.
- Plesner Jerzy, *Muzeum Narodowe w Krakowie. Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego*, skala 1:1000, Archiwum MNK, sygn. 12/716.

- Ptaszycka Anna, *Oblicze urbanistyczne współczesnego Krakowa (rozwoj miasta w latach 1945–1955, perspektywy rozwojowe)*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, Biblioteka Krakowska, nr 111, red. Jan Dąbrowski, Kraków 1957.
- Pufendorf Samuel, *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae rege gestis*, Libri VII, Norimberga 1696, publ. *Atlas historyczny miast polskich*, t. 5: Małopolska, z. 1: Kraków, red. Zdzisław Noga, Kraków 2007, arkusz 1. 3.
- Purchla Jacek, *Architektura III Rzeszy w Krakowie – Dziedzictwo kłopotliwe?*, „Rocznik Biblioteki Kraków”, T. 3: 2019.
- , *Architektura, urbanistyka i budownictwo*, w: *Dzieje Krakowa*, t. 4: Kraków w latach 1918–1939, red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, Kraków 1997.
- , *Hubert Ritter i hitlerowskie wizje Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, T. 71: 2005.
- , *Narodziny Wielkiego Krakowa*, w: *Wielki Kraków. Materiały z sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, Kraków w Dziejach Narodu, nr 30, Kraków 2011.
- , *Niechciana stołeczność. Architektura i urbanistyka Krakowa w czasie okupacji niemieckiej 1939–1945*, Kraków 2022.
- Purchla Jacek, Fabiański Marcin, *Historia architektury Krakowa w zarysie*, Kraków 2001.
- R.P., *Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym w r. 1912*, „Architekt”, 1912, R. 12, z. 6–7.
- Rakowicz Jan, *Z powodu konkursu na regulację wylotu ul. Wolskiej*, „Architekt”, R. 15, 1914.
- Reakcja na modernizm. Architektura Adolfa Szyszko-Bohusza*, Katalog wystawy, Kraków 2013.
- Resztki fortów na Małych Błoniach przestaje istnieć*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, R. 25, nr (302) z 31 października 1934.
- Rożek Michał, *Kopiec Kościuszki w Krakowie*, Cracoviana, seria I: Zabytki, Kraków 1981.
- Rybicki Andrzej, *Józef Piłsudski na fotografiach ze zbiorów Muzeum Historii Fotografii w Krakowie*, Kraków 2005.
- Schmidt Bolesław, Juraszyński Janusz, Dumnicki Juliusz, *Projekt konkursowy gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Architektura i Budownictwo”, 1936, nr 11.
- Skizze der Übungsplätze und Übungsrayone für Garnisons Krakau*, skala 1:50 000, przed 1914 rokiem.
- Skorupska-Szarlej Janina, *Jubileusz Gmachu Głównego*, w: *Siedemdziesiąt lat Gmachu Głównego Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2004.
- Solewski Rafał, *Franciszek Mączyński (1874–1947), krakowski architekt*, Kraków 2005.
- Stępniewska Barbara, *Ogrody Krakowa*, Cracoviana, seria I: Zabytki, Kraków 1977.
- Sudacka Aldona, *Jan Rzymkowski (1873–1937), zapomniany krakowski architekt*, „Rocznik Krakowski”, T. 64: 1998.
- Suwaj Tadeusz, por. ANK, sygn. 29 (zespół 789-Miasto-projekt), nr 3001–3003.
- Torowska Joanna, *Park im. dra Henryka Jordana w Krakowie*, Parki Krakowa, nr 2, Kraków 2006.
- W(archałowski) J(erzy), *Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym w r. 1912*, „Architekt”, 1911, R. 12, z. 8.
- Wessely Franciszek, *Kraków a nowoczesne potrzeby wychowania fizycznego i sportu*, „Dziennik Rozporządzeń dla Stoł. Król. Miasta Krakowa”, R. XLII, Kraków 1921.
- Wiśniewski Michał, *Adolf Szyszko-Bohusz*, Kraków 2013.
- , *Między nowoczesnością a swojskością – konkurs na plan Wielkiego Krakowa oraz Wystawa architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym a poszukiwanie nowej wizji miasta*, w: *Wielki Kraków. Materiały z sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, Kraków w Dziejach Narodu, nr 30, Kraków 2011.
- , *Szkola krakowska i styl narodowy w polskiej architekturze międzywojennej*, w: *Florencja i Kraków wobec dziedzictwa*, red. nauk. Jacek Purchla, Kraków 2008.
- Wiśniewski Michał, Karpińska Marta, Leśniak-Rychlak Dorota, Jędruch Dorota, *Modernizm, socmodernizm, socrealizm, postmodernizm. Przewodnik po architekturze Krakowa XX wieku*, Kraków 2023.
- Witold Cęckiewicz. *Monografia*, t. 1: *Rozmowy o architekturze. Projekty*, red. Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Michał Wiśniewski, Kraków 2015.
- Witold Cęckiewicz. *Monografia*, t. 2: *Socrealizm, socmodernizm, postmodernizm. Eseje*, red. Marta Karpińska, Dorota Leśniak-Rychlak, Michał Wiśniewski, Kraków 2015.
- Włodarczyk Małgorzata, *Nowy Gmach Muzeum Narodowego w Krakowie, dotychczasowe dzieje, zwroty w historii*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2010, t. 55, z. 3.
- Wowczak Jerzy, *Area in Front of the National Museum in Kraków as a Result of a Competition Held in 20th Century / Przestrzeń przed Muzeum Narodowym w Krakowie jako wynik konkursu z połowy XX w.*, „Teka Komisji Architektury i Urbanistyki PAN o/Kraków”, T. 51: 2023.
- , *Funkcja i treść, dyktomia polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga*, Kraków 2021.
- Zbroja Barbara, *Architektura międzywojennego Krakowa 1918–1939. Budynki, Ludzie, Historie*, Kraków 2013.
- , *Edward Kreisler – zapomniany krakowski architekt*, „Rocznik Krakowski”, T. 72: 2006.
- , *Osiedle Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Krakowskiego*, w: *Architektura międzywojennego Krakowa 1918–1939*, Kraków 2014.
- Ziobrowski Zygmunt, *Plany rozwoju Krakowa, ich uwarunkowania i efekty przestrzenno-funkcjonalne*, „Folia Geographica”, Geographica-Oeconomica, T. 27–28: 1994–1995.
- Ziobrowski Zygmunt, Jaśkiewicz Magdalena, Kuzianik Robert, *Blaski i cienie planowania rozwoju przestrzennego Krakowa. Fakty i wspomnienia*, Warszawa–Kraków 2023.
- Żukow-Karczewski Marek, *Krakowskie Błonia. Piękno utracone*, „Aura”, 1989, nr 2.
- Żychowska Maria Jolanta, *Między tradycją a awangardą. Problemy stylu w architekturze Krakowa lat międzywojennych*, Kraków 1991.

Strony internetowe

- Bik Katarzyna, *Pomnik Wyspiańskiego zmienił miejsce*, <https://mnk.pl/aktualnosci/pomnik-wyspianskiego-zmienil-miejsce>, dostęp: 15.12.2023.

- https://www.wikipasy.pl/Historia_stadionu_Cracovii, dostęp: 15.12.2023.
- <http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Dzieje-stadionu>, dostęp: 15.12.2023.
- https://www.wikipasy.pl/Historia_stadionu_Cracovii, dostęp: 15.12.2023.
- <https://architektura.muratorplus.pl/konkursy/muzeum-architektury-i-designu-w-krakowie-zaprojektuje-biuro-lewicki-latak-aa-K4td-GRvD-C1ck.html>, dostęp: 15.12.2023.
- https://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=dzieje_stadionu, dostęp: 15.12.2023.
- <https://lovekrakow.pl/aktualności/Cracovia-odnowienie-żytki-przy-al-3maja-powstanie-tam-ośrodek-sportowy-5783>, dostęp: 15.05.2024.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Iuvenia_Krakow, dostęp: 17.03.2019.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Stadion_Cracovia, dostęp: 17.03.2019.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Stadion_Miejski_w_Krakowie, dostęp: 15.12.2013.
- <https://sztuka-architektury.pl/article/11514/hala-ks-cracovia-1906-biura-projektow-lewicki-latak>, dostęp: 15.12.2023.
- https://wikipedia.org/wiki/Zwierzyniecki_Krakow, dostęp: 15.12.2023.
- <https://www.architekturaibiznes.pl/krakowskie-centrum-muzyki-be-djm.6640.6640.html>, dostęp: 15.12.2023.
- <https://www.lamela.com/projects/krakow-stadium/>, dostęp: 24.08.2024.
- https://www.piaparthotels.pl/ac_hotel_by_marriot_krakow, dostęp: 10.05.2024.
- Powstanie ogródków działkowych przy Cichym Kąciuku, w: Niemiecki Kraków 1939–1945 widziany oczyma kolonizatorów*, <https://niemieckikrakowblog.wordpress.com/2017/06/12/powstanie-ogrodkow-dzialkowych-przy-cichym-kaciku/>, dostęp: 15.12.2023.
- Twardowska Kamila, Wiśniewski Michał, *Miejski Stadion sportowy*, <https://szlak.modernizmu.pl/szlak/baza-obiektow/miejski-stadion-sportowy>, dostęp: 10.12.2023.

dr Zbigniew Beiersdorf – historyk sztuki specjalizujący się w historii architektury i urbanistyki oraz konserwacji zabytków. Członek Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS i Prezydium Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa. W latach 1990–1999 Główny Konserwator Zabytków Miasta Krakowa.

KRAKOW BŁONIA OR COMMONS, MUNICIPAL PASTURE, KRAKOW FIELD OF MARS, MUNICIPAL MEADOW PARK, MEADOW OF INDEPENDENCE

Krakow Błonia – a green meadow area, preserved without buildings, stretching in the Rudawa River valley, located close to the historic city centre – is a phenomenon on a European scale in terms of size and permanence of its functions.

Błonia, a medieval “prato”, pastureland for the city and suburban villages, preserved until the twentieth century (!), over time also acquired the role of a site of military exercises and revues (Field of Mars), scene of important events in the life of the city and the nation, a place of recreation for residents (People’s Park) and an area for sports (stadiums). Despite the long duration of using the Commons for traditional purposes, its surroundings evolved. During the period of the Free City of Krakow (1815–1846), the Kościuszko Mound, which became the hallmark of the landscape, was built behind the Błonia in 1820–1823. In the 2nd half of the 19th century, after Krakow was incorporated into the Austrian partition and the Austrian Krakow Fortress was established, the borders

of the Commons took shape. From the east they were defined by the fortress rampart of the Fortress core (later the line of Aleja Trzech Wieszczów) and from the west by the defensive perimeter with a rocade road (today Piastowska Street), which separated Błonia proper from the so-called Small Błonia. In 1910, the Plan of Greater Krakow was created. The new concept of Krakow as a garden city confirmed the unique role of the Commons as a great city park in the form of a meadow. On August 4, 1914, soldiers of the 1st Cadre Company took the oath here before setting out to fight for Independence, thus the Błonia gained a symbolic meaning of the Meadow of Independence.

The article presents the successive stages of evolution of this unique urban area - during the interwar period, under the occupation and after the war. The author highlights contemporary urban planning concepts concerning the Commons and their surroundings.

Keywords: Krakow Commons (Błonia), city pasture, Krakow Mars Field, city meadow park, Meadow of Independence